

ELIEL ASPELIN-HAAPKYLÄ

**SUOMALAISEN
TEATTERIN HISTORIA
IV**

Eiel Aspelin-Haapkylä

Suomalaisen teatterin historia IV

«Public Domain»

Aspelin-Haapkylä E.

Suomalaisen teatterin historia IV / E. Aspelin-Haapkylä — «Public Domain»,

Содержание

Alkulause	5
XXII	6
XXIII	18
XXIV	26
XXV	35
XXVI	41
Конец ознакомительного фрагмента.	44

Eliel Aspelin-Haapkylä

Suomalaisen teatterin historia IV /

Bergbomin loppukausi: Kansallisteatteri

Alkulause

Neljä vuotta sitte kirjoittamissani tämän teoksen alkusanoissa olen jo Seuran ja omasta puolestani kiittäen maininnut useita kansalaisia, jotka tehokkaasti ovat työtäni edistäneet. Nyt kun olen lopussa, on mieluinen velvollisuuteni täydentää avustajieni luetteloa. Sillä itse työn aikanaakin ovat paitse ennen mainituita useat muutkin, mitkä kirjallisia, mitkä suullisia tietoja antamalla, mitkä muulla tavoin suoneet minulle arvokasta apuansa. Näistä mainitsen ensiksi erinäiset teatterin entiset ja nykyiset jäsenet, nimittäin: Benjamin Leino, jolle ei oltu sallittu nähdä valmiina tätä teosta, jossa hänen nimellään on niin tärkeä sija, ja hänen vaimonsa rouva Mimmy Leino, neiti Kaarola Avellan, rouva vapaaherratar Ida Aalberg-Uexkull-Güldenband, herra Evert ja rouva Kirsti Suonio, herrat Iisakki Lattu, Jalmari Finne ja Kaarlo Keihäs sekä neiti Cecilia Silén. Edelleen merkitsen seuraavat kansalaiset: vapaaherra Seb. Gripenberg, jolle erittäin olen kiitollisuuden velassa Kansallisteatterin rakennushistorian täydellisyydestä, professori Onni Tarjanne, neidit Alma Birkman ja Aini Nevander sekä herrat metsäkonduktööri Väinö Jalava ja maisteri Reinhold Hirvensalo, joista kaksi viimeainittua ovat avustaneet minua teatterin taloudellisten olojen selvittämisessä, ja heistä jälkimäinen lopullisesti laatinut liitteenä painetun taulun, missä nähdään tulot ja menot vuosina 1879-1905, sekä vihdoin rouva Maiju Hakosalo, joka alusta alkaen on ollut minulle apuna tietojen keräämisessä sanomalehdistöstä ja näytelmäin ja niiden tekijäin luetteloiden laatimisessa, ja maisteri Rafael Engelberg, joka on avustanut korjausluvussa. Kaikille näille ja monelle mainitsemattomallekin lausun täten vilpittömän kiitollisuuteni. Rauhalahdella, elokuussa 1910.

Eliel Aspelin-Haapkylä.

XXII

Toinenkolmatta näytäntökausi, 1893-94.

Kesäkuun keskivaiheilla Kaarlo Bergbom, matkustettuansa (niinkuin Viipurista oli kirjoittanut, kts III, s. 485) Itämeren maakuntien halki, palasi Helsinkiin. Täältä hän jonkun päivän päästä lähti vierailemaan ystäviensä ja sukulaistensa luokse – käyden Rauhalahdella, tämän kirjan tekijän maalaiskodissa Vanajaveden rannalla Kalvolassa, Kuitiassa y.m. – ja asettui sitte heinäkuun alussa Heinolaan. Sinne saapui pari viikkoa myöhemmin Emiliekin, talvikaudesta kovin riutuneena, ja Betty Elfving, joka ihastuksella oli suostunut ehdotukseen yhdessä ystäviensä kanssa viettää sydänkesä Heinolassa. Heillä oli vuokrattuna yhteinen, 4-huoneinen asunto kansakoulunopettaja Ruokosen talossa. Jo ennen toisten tuloa Kaarlo oli ilmoittanut ensimmäisen vaikutelmansa: "Täällä on hiljaista, vihantaa, raitista, rauhallista – oikea Rauhala", ja arvatenkin ystävät siellä nauttivat monta mieltä-viihdyttävää hetkeä; mutta myöhemmistä kirjeistä huomaa, että Kaarlolla Heinolassa oli raskaitakin päiviä ja että hänen terveytensä kylpyajan päätyessä ei ollut erittäin tyydyttävä.

Eikä ole vaikeata arvata mikä Kaarlo ja luonnollisesti Emilietäkin painoi. Ensiksikin he tietenkään eivät vielä voineet tyynin mielin ajatella edellisen vuoden tapahtumia – yhtä vähän kuin olla niitä muistelematta, ja toiseksi he eivät saattaneet kuvitella tulevaakaan aikaa valoisaksi. Teatterin velat olivat jälleen nousseet arveluttavaan määrään, joten runsastuloinen näytäntökausi olisi ollut tarpeen; mutta ainakin alkupuoleen nähden Ida Aalbergin turnee esti tekemästä siihen suuntaan käyviä laskelmia. Näyttelijätär,¹ jossa luultavasti kauvan oli kyttenyt ajatus Sarah Bernhardtin ja Eleonora Dusen tapaan oman seurueen kanssa toimeenpanna draamallinen kiertomatka, oli nimittäin keväällä ryhtynyt tuumaa toteuttamaan. Etevämpiä kykyjä hänen kyllä oli mahdoton saada, sillä semmoisia ei ollut vapaana, mutta silti hänen onnistui kerätä ympärilleen noin kymmenkunta mies- ja naispuolista näyttelijää, enimmäkseen Suomalaisen teatterin entisiä jäseniä, joilla oli siksi näyttämökokemusta, että kävivät mukiin. Heinäkuulla oli aloitettu harjottaa ohjelmistoa, josta mainittakoon Noora, Sylvi, Adrienne Lecouvreur, Kamelianainen, Erotaan pois ja Fernande, ja avusti taiteilijataria ohjaajana ensin Alex. Slotte ja myöhemmin Ad. Lindfors. Mitä matkasuunnitelmaan tulee, oli esiintyminen alkava Hämeenlinnassa, jatkuva Porissa, Turussa ja Tampereella, jonka jälkeen loka- ja marraskuulla näyteltäisiin Helsingissä; vuoden lopulla mentäisiin Viipuriin ja Pietariin ja sieltä vihdoinkin skandinavilaisiin maihin.² Kun valmistuspuuhiin myöskin kuului tilausten kerääminen Helsingissä tapahtuvia näytäntöjä varten, ja yritys siis siinä kohden tiesi suoraa kilpailua kansallisen näyttämön kanssa, niin ei ole ihme että moni tämän ystävä paheksui ja ankarasti arvosteli koko asiaa. Näiden mielestä olisi Ida Aalbergin luonnollinen velvollisuus ollut Suomalaisen teatterin jäsenenä palvella kansallista taidetta. Toiset taas, jotka puolustivat hänen hankettaan, arvelivat hänellä, suurena taiteilijana, olevan oikeuden koettaa raivata itselleen tie maailman maineen huipuille. Niittäen kunniaa ulkomailla hän välillisesti hyödyttäisi kotimaistakin sivistyselämää, he lisäsivät, ja siihen katsoen Suomalaiselle teatterille ehkä koituvaa tilapäinen vahinko olisi vähän merkitsevää. Bergbom-sisarukset, jotka tietenkin ensikädessä arvostelivat yritystä teatterin kannalta, eivät voineet olla sille myötätuntoisia. Että he yhtä hyvin kuin muut, jopa paremminkin ymmärsivät, mitkä mietteet ja unelmat johtivat näyttelijätärtä, sitä tarvitsee tuskin mainitakaan; mutta toiselta puolen olivat he liian kokeneita luottaakseen syrjäisestä kansasta lähteneen nerokkaankin taiteilijattaren menestyksen pysyvyyteen "suuressa maailmassa" ja vielä vähemmän asettaakseen sitä sen taiteellisen työn edelle taikka rinnalle, joka välittömästi tehtiin oman kansan keskellä ja hyväksi. Siitä huolimatta

---

¹ Ida Aalbergin yksityisessä elämässä oli kevättalvella se muutos tapahtunut, että hänen miehensä, Lauri Kivekäs, oli kuollut 26 p. maalisk.

² Seuraavassa emme aio huomioon ottaa missä määrin suunnitelma toteutettiin taikka kertoa kiertomatkan vaiheita. Se muodostaa näet luvun taiteilijattaren elämäkerrassa eikä Suomalaisen teatterin historiassa.

he eivät mitenkään vastustaneet yritystä. Kun Ida Aalberg kävi Kaarlon luona pyytämässä saada käyttää teatterin painamattomia suomennoksia, niin vastaus oli myöntävä, ja samoin, kun turnee oli saapunut Pietariin, ja näyttelijätär sieltäpäin (tammikuulla)anoi, että Axel Ahlberg saisi tulla sinne esiintyäkseen muutamissa näytännöissä, niin siihenkin suostuttiin.³ Kaarlon ihmistuntemus oli niin suuri, ettei hänen mieleensä juolahtanut menetellä toisin, koettaa tyrkyttää vakaumustaan innostuneeseen taiteilijattareen. Kunkin täytyy itse käydä kokemuksensa koulu ja – maksaa sen hinta.⁴

Ennen kun puhumme teatterin toiminnasta alkavalla näytäntökaudella, panemme tähän jälleen seurueen jäsenluettelon, liittäen siihen tiedot tämänaikaisista palkoista:

Benj. Leino, 4,500: – ja iltama. Rva Katri Rautio 2,800: -

Axel Ahlberg 3,800: – " Olga Poppius 2,500: -

Knut Weckman 3,600: – " Mimmy Leino 2,000: -

Aleksis Rautio 3,300: – " Naimi Kahilainen 2,000: -

Taavi Pesonen 2,600: – " Olga Salo 1,600: -

Emil Falck 2,500: – Nti Emilie Stenberg 2,800: -

Anton Franck 2,400: – " Hanna Kunnas 1,900: -

Kaarlo Halme 2,200: – " Mimmi Lähteenoja 1,100: -

Iisakki Lattu 1,800: – " Kirsti Sainio 1,100: -

Otto Närhi 1,600: – " Helga Corander 960: -

Hemmo Kallio 1,600: – " Hilma Liiman 960: -

Oskari Salo⁵ 1,500: – " Cecilia Silén 1,000: -

Niilo Stenbäck⁶ 1,200: – " Anni Helin 1,000: -

Kaarlo K. Keihäs⁷ 1,200: -

Näistä olivat Keihäs järjestäjä, Silén kuiskuttaja ja Helin puvustonhoitaja; muut kaikki näyttelijöitä. Sitä paitsi kuului seurueeseen oppilaina: *Konrad Tallroth*,⁸ *Maiju Rängman*,⁹ *Julius Sario*¹⁰ y.m.

Edellisenä näytäntökautena mukana olleista olivat eronneet: rva *Saimi Järnefelt* ja nti *Maria Salin*, joista jälkimäinen oli liittynyt Ida Aalbergin turneeseen.

Syyskauden toimi alkoi 3/9, ja annettiin kolmen viikon aikana kansannäytäntöjä (Uramon torppa, Aino, Wilhelm Tell y.m.), joista viimeisen ohjelma käsitti uuden kotimaisen alkuteoksen, E. F. Jahnssonin 3-näytöksisen näytelmän *En ollenkaan muista*. Tämä tarkotusperäinen, juoppouden

³ Tosin kyllä sillä ehdolla että Ida Aalberg huhtikuulla näyttelisi Suomalaisessa teatterissa. Taiteilijatar myöntyykin siihen, mutta jostakin syystä koko vaihtotuuma sittemmin raukesi.

⁴ Tämä luku oli jo valmis, kun meille lähetettiin seuraava ote eräästä Bergbomin kirjeestä, jossa hän 11/10 näin lausuu mielensä Ida Aalbergista ja hänen turneestaan: "Se mitä kerroitte Ida Aalbergista sai minut oikein alakuloiseksi. Ida raukka, niinkö pian hänen toiveensa raukesivat. Minä olen ylipäättään tuominnut häntä lempeämmin kuin ihmiset yleensä, sillä minä tiedän että supattajat paraasta päästä ovat johtaneet hänet ajattelemattomaan yritykseen. Tällä en tarkota hänen ulkomaanmatkaansa ylimalkaan, sillä minusta hänen pyyntinsä näytellä suuremmalle yleisölle on täysin oikeutettu. Tarkotan hänen päätöstään omin voimin ja jonkunlaisella uhalla Suomalaista teatteria kohtaan toimeenpanna suunnitelmansa. En tarvitse vakuuttaa, että hänellä on aina sijansa meillä; meillä on yhtä vaikea ilman häntä kuin hänellä ilman meitä. Se päivä, jona hän palaa, on oleva ilon päivä sekä minulle että hänen entisille tovereilleen."

⁵ *Oskari Salo*, s. 1869 Porissa, työnjohtaja J. G. Petterssonin poika, erosi 1887 Porin lyseestä mennäkseen Aspegrenin kansanteatteriin, josta hän kuuden vuoden päästä muutti Suomalaiseen teatteriin.

⁶ *Niilo Stenbäck* (sittemmin Kivekäs), s. Rautalammilla 1864 (Naimi Kahilaisen veli, kts III, s. 277), oltuaan neljä vuotta Mikkelin lääninhallituksen konttoristina mennyt 1890 Aspegrenin teatteriin, josta 1892 muuttanut Suomalaiseen. Eronnut heikontuneen terveytensä tähden 1895.

⁷ *Kaarlo Kustaa Keihäs*, s. 1868 Limingassa, maanviljelysneuvojan John Spjutin poika, ollut maalari, Helsingin taideoikeusyhdistyksen keskuskoulussa suorittanut käsityöläiskoulujen opettajakurssin ja nauttinut yksityistä opetusta piirustuksessa, opettaja Helsingin räätäliopistossa, tullut teatteriin 1892.

⁸ *Konrad Tallroth*, s. Nurmossa 1872; vanhemmat rovasti A. E. Tallroth ja Cecilia Forsman; teatterin jäsenenä 1893-97.

⁹ *Maria Alexandra Rängman*, s. 7/8 1870 Ylistarossa; vanhemmat kauppias Joh. Rängman ja Emilia Alexandra Molin. Nti K. Avellanin oppilaana nti Rängman tuli teatteriin syksyllä 1893 ja käytettiin erinäisissä vaativissa roolissa.

¹⁰ *Julius Sario* (Lindroos, vasta myöhemmin ottanut varsinaiseksi nimekseen Sario), s. 1872 Tampereella, kansakoulunopettajan poika; ylioppilas 1890, teatterin jäsen 1893-94.

seurauksia kuvaava kappale oli taiteellisesti vähäarvoinen eikä mennyt muuta kuin kaksi kertaa. Kumminkin olivat nämä kansannäytännöt ylipäätään tuottavammat kuin lähinnä seuraavat neljä näytäntöä, joissa esitettiin Niilo Salan suomentama V. Sardoun *Femande* – ensi-ilta 27/9. Jännittävä draama oli aikoinaan käännetty Ida Aalbergia varten, mutta nyt se näyteltiin rva Rautio Clotildena ja rva Poppius nimiroolissa. Ettei edellinen suorittanut tehtäväänsä niinkuin Ida Aalberg olisi sen tehnyt, on ymmärrettävää, mutta silti oli hänen ja muittenkin taiteellisella työllä arvonsa. Clotilden ja Fernanden esittäjät sekä Leino – Philippe de Pomerol, Ahlberg – André des Arcis ja nti Sainio – Georgette, muita mainitsematta, näyttelivät, niinkuin monesti ennen ranskalaisissa näytelmissä, puutteellisesti parisilaisina, mutta johdonmukaisesti ja vaikuttavasti silmällä pitäen luonteiden ja toiminnan ydinpiirteitä – ja se on kumminkin pääasia, sillä ovathan parisilaiset harvassa Parisin ulkopuolella!

Lokakuun 2 p. *Kaarlo Bergbom* täytti 50 vuotta, ja merkkipäivä muodostui juhlaiksi, joka ilahduttavasti näytti kuinka hänen elämäntyönsä oli saavuttanut ymmärtämystä ja kuinka yleisesti sen arvo tunnustettiin. Ei ainoastaan huomattavana tapahtumana Bergbomin elämässä, vaan myöskin kansallisen eloisuuden ilmauksena kerromme tässä päivän vieton.

Jo klo 7 aamulla saapui Bergbomin asuntoon Robert Kajanus orkesterineen tervehtiäkseen päivän sankaria soittamalla Saeterjentens Söndag sekä Suomen- ja Maamme-laulun; kohta jälkeen tuli kolmattakymmentä nuorta tyttöä, nti Anna Sarlinin johtama kuoro, joka lauloi koraalin ja "Väinölän lapset" ja josta muuan jäsen (nti Aino Krohn) kaikkien puolesta runonmuodossa julkilausui kiitokset ja onnentoivotukset Suomen taiteen suosijalle, ja kolmanneksi "esiintyi näyttämölle" Richard Faltin 25-henkisen kuoron kanssa, entisiä Suomalaisen oopperan solisteja ja kuorolaulajia. Tämä tervehtijäjoukko lauloi Faltinin johdolla hänen säveltämänsä ja Bergbomille omistamansa kantaatin, jonka (Kaarle Krohnin sepittämät) sanat olivat seuraavat:

Ei rakkaus etsi omaansa,
Ei kunniaa, ei voittoa,
Ei rakkaus vihaa, kadehdi,
Ei ajattele pahasti.
Kaikki hän peittää,
Kaikki hän toivoo,
Kaikki hän kärsii.
Ei rakkaus koskaan väsy.

Rakastit Suomen kansaa
Nuoruuden innolla.
Rakastit Suomen kieltä
Ja Suomen taidetta.
Tulevaisuuteen Suomesi
Sä luottaa uskalsit
Ja sille elämäsi
Ja työsi pyhitit.

Rakastit Suomen kansaa
Miehuuden voimalla
Keskellä taisteluja
Ja vaikeuksia.
Ja tämän kansan kielen
Toit taiteen temppeliin
Ja kasvatit sen siellä

Yleviin tehtäviin.

Rakastit Suomen kansaa,
Rakastat vieläkin,
On ensi lempes sinulle
Yhä rakkahin;
Niin myös Suomen kansa
Sinua rakastaa
Ja kiitollisna Sinut
Ja työsi omistaa.

Näitä soitannollisia ja runollisia kunnianosotuksia seurasi toisia kunniatervehdyksiä, joita esittivät teatterin johtokunta (Antti Jalava puhujana), teatterihuoneen johtokunta ja koko teatteriseurue. Seurueen puolesta nti Emilie Stenberg antoi Bergbomille muistolahjana valokuvan, jossa teatterin kaikki jäsenet olivat yhdessä ryhmässä kuvattuna, sekä adressin, jossa muun muassa pyydettiin lupaa toimeenpanna juhlanäytäntö siinä tarkoituksessa, että sen tuloista perustettaisiin Bergbomin nimeä kantava rahasto, jonka korot käytettäisiin stipendeiksi näyttelijöille opintojen harjottamista varten ulkomailla. Tähän pyyntöön Bergbom suostui ehdottaen juhlanäytäntöpäiväksi toukokuun 10: nnen, jolloin 25 vuotta oli kulunut siitä kun Kiven Lea ensi kerran näyteltiin. – Viimeinen joukkotervehdys tapahtui klo 1 aikaan, jolloin Jalmari Hahlin johtamina ylioppilaskunnan laulajat tulivat Bergbomin asunnolle, niinkuin tavallista suuren kansalaispaljouden ympäröimänä. Laulettuaan "Jos sydän sulla puhdas on" laulajat kutsuttiin sisään, ja siellä he vielä lauloivat useita lauluja.

Kaiken edellisen aikana ilmestyi 50-vuotiaan luokse lukuisia yksityisiä onnittelijoita, ihailijoita, ystäviä, taiteilijoita, tuoden kukkia, laakeriseppeleitä y.m. tunteittensa ilmaisuksi. Maaseuduilta taasen tulvasi sähkösanomia ja kirjeitä, jopa tuli niitä ulkomailtakin, ja oli lähettäjain joukossa monta työväenyhdistystäkin, joka osottaa miten juhla oli kaikkien kansalaisten juhla ilman luokkaerotusta. Yksityisistä tervehdyksistä otamme tähän kaksi. Betty Elfving kirjoitti Turusta: "Jumala siunatkoon Sinua tänä suurena juhlapäivänä, jolloin koko suomalainen kansasi yhteisesti iloitsee syntymäsi johdosta!" Z. Topelius puolestaan lähetti Koivuniemeltä seuraavan kirjeen:

"Hyvä Kaarlo veljeni! Minä yhdyn uskollisimpien ystäväsi kanssa muistamaan päivääsi ja koko puolivuosisataasi. Minun onnentoivotukseni sinä päivänä on, että saisit nähdä työsi täydentymisen tulevalle puolivuosisadalla.

"Kun katsahdan taakseni minun kolmeneljännes-vuosisataani, näyttää minusta, että kaikki, mitä olen saanut aikaan, on paikkatyötä ja kappaletyötä. Mutta onnellisempänä ja pitemmälle näkevänä kuin minä olet sinä kohdistanut voimasi *yhteen* elämäntehtävään, ja minä onnittelen sinua siitä. Todennäköisesti tulet tästä lähtien kuten tähänkin asti kokemaan voittojen ja tappioiden vaihtelua, mutta lopullinen voitto on siinä, että se aate, jonka olet loihtinut elämään ja jolle olet voinut antaa todellisuutta, ei voi juosta hiekkaan. Suomalainen ooppera voi kukoistaa ja jälleen lakastua, mutta se ihanteellinen taide, joka asettaa näyttämölle oman kansan omin sydämin ja omien huulten elinvoimaisin kielin, ei voi Kaarlo Bergbomin jälkeen koskaan kuolla pois.

"Edessäni on päiväkirjani 2 pltä lokak. 1843. On merkitty: muutto ja sadesää. Bergbom-nimi on samana päivänä siihen pantu, mutta ei se tarkoita sinua, vaan (luullakseni) setääsi, Oulun lääninsihteerä, jonka luona kävin ennen hänen lähtöään. F. Deland (nyt 80-vuotias invaliidi) tuli juuri silloin ruotsalaisen teatterinsa kanssa. Ei kukaan nähnyt untakaan suomalaisesta näyttämöstä. K. B. katseli hämmästyneenä ympärilleen tässä uudessa, tuntemattomassa maailmassa.

"Hyvä Kaarlo veljeni, minä käytän tilaisuutta kiittääkseni sinua tosisuomalaisesta itsepäisydestäsi. Mikä koivunvitsa täytyykään sen olla, joka saa kärsiä alituista repimistä, joka näkee jalaksen alituisesti livahtavan pois raitiosta, mutta sittenkin kestää! Ja vielä kiitos siitä että olet

kantanut korkealla ensimmäistä suomalaista lippua näyttämöllä, ettet ole antanut sen laskea yleisösi tasolle, vaan tehnyt mitä olet voinut kohottaaksesi tämän kassakappalten ja myöskin tuon toisen näyttämön velttoutuneitten operettien yli. Mikä keho talous! Eppur si muove, sittenkin se kulkee eteenpäin!

"Minä yhdistän tähän kiitokseen käytännöllisen sisaresi. Sinä olet aate, hän on todellisuus. Onnellisempi yhtymä on harvoin ohjannut korkeamastoista laivaa aalloilla.

"Ja nyt, Jumala siunatkoon toista puolivuosisataasi, päiviesi voimaa, öitteesi rauhaa, ei-yksinäistä nuoremiehen-kotoasi ja keveäjalkaista, toisinaan huimapäistä, mutta altista ja ahkeraa perhettäsi Arkadiassa sekä, sinun kauttasi, sitä ihanteellista taidetta, joka nyt on kotiristisi, mutta josta tulee muistopatsaasi!

"Aina harras ystäväsi Z. T."

Bergbom oli kutsunut kotiinsa (s.o. sisarusten yhteiseen asuntoon) päivällisille teatteriseurueen ja – johtokunnan sekä ystäviään ja tuttaviaan. Siinä tilaisuudessa lehtori B. F. Godenhjelm lämpimmin sanoin esitti isännän maljan päättäen tähän tapaan: "Kiitos kaikesta kauneudesta, jonka olet lahjottanut meille ja koko Suomen kansalle! Kiitos siitä innosta ja rakkaudesta, jolla olet toiminut, – kiitos siitä isänmaallisesta hengestä, joka on työtäsi elähyttänyt, ja siitä puhtaasta, tositaiteellisesta aatteellisuudesta, joka on sitä kannattanut! Mitä pilviä nouseekin meidän taivaallemme ja mitkä ajan tuulet ohjannevatkin henkistä elämäämme, tosi taide on aina innostuttava ihmisen mieltä, ja siten on Kaarlo Bergbomin muisto aina säilyvä." – Illan kuluessa näyttelijä B. Leino vielä lausui seuraavan Paavo Cajanderin runon:

Kun routa sulii ja lämpeä maa
Ja kun kevättoukoja tehtiin,
Niin silloin Kaarlo Bergbomkin
Hän kylväjämiehenä nähtiin.

Mut muilla kun pelot on perkatut,
Häll' auran koskematointa
Ja kylmää korpimaat' oli vaan,
Joka raatajan vaati tointa.

Mut kirvehen eestä ne kaatui puut.
Siell' uutteraa oli työtä,
Ja niinkuin ainakin viertomies
Hän raateli päivää, yötä.

Ja viesti tuosta kun kierteli maan,
Oli arvelu kaikellinen:
Ken ilkkui, ken taas kummastui,
Hän uskoi ja toivoi vainen.

Ja mustain kantojen keskeltä
Oras nousikin, versoi kohta,
Ja viljan kullankarvaisen
Nyt täysinä tähkät hohtaa.

Sinä kylvösi hyvään maahan teit,
Satakertainen siit' on jo sato;
Sit' ei vihamies voi turmella

Ja sitä ei kaada kato.

Se rakkaudessa on kylvetty,
Käden kautta on Kaikkivallan.
Ja sen siemen se muruja Sammon on,
Ja ne kestää hyyn sekä hallan.

Syyskauden kolmas uutuus (13/10) oli B. Leinon (Wienen saksalaisen ja Feilitzenin ruotsalaisen laitoksen mukaan) suomentama José Echegarayn 3-näytöksinen draama *Pyhimys vaiko mielipuoli?*, joka meni 3 kertaa. Melkein tuskallisen jännittävä kappale esitettiin päähenkilöiden puolesta sangen ansiokkaasti. Etenkin vaikutti Leino Don Lorenzonia todellisuutensa kautta, osaten herättää katsojassa myötätuntoa ja sääliä ristiriitaisten velvollisuuksien repimää ja kiduttamaa kunnan miestä kohtaan. Kiitettävä oli niinkään nti Stenberg onnettomana äitinä, Juanana, Weckman Eduardona, rva Salo Angelana, Lorenzon rouvana j.n.e. – Suurempi menestys oli sentään Daniel Hjortilla, kun se pitkän ajan päästä näyteltiin uudestaan: se meni syksyllä 7 kertaa. Nimiroolissa esiintyi vastatullut *Oskari Salo*, joka solakalla vartalollaan, miellyttävällä ulkonäöllään ja äänellään herätti myötätuntoa, vaikka lausunta ja riittämätön luonteentutkimus aiheuttivat muistutuksia. Kaikissa tapauksissa arveltiin seurueen hänessä saaneen kehityskelpoisen voiman. Muista uusista on nti Lähteenoja mainittava, hän kun melko hyvästi suoriutui Katrin tehtävästä. – Toisia huomattavia uusintoja olivat Saituri, jossa *Ad. Lindfors* esiintyi vieraana (kahtena iltana), ja Elinan surma, joka näytäntökautena meni 11 kertaa. Kirstinä rva Salo uskaliaasti kilpaili vaikean roolin ensimmäisen tulkitsijan kanssa, eikä oltu huomaamatta hänen esityksessään vakavaa itsenäistä työtä. Luonnekuvassa kyllä ei ollut sitä ylimyksellistä piirrettä, joka kuuluu ylpeälle Kirsti Flemingille, eikä myöskään sitä rikasta tunteenilmaisun vivahduttamista, jossa Ida Aalberg on niin suuri; mutta että rva Salo kumminkin kykeni tekemään porvarillisemmän Kirstinsä vaikuttavaksi, oli itsessään hyvä näyte.

Neljäs uusi kappale, J. Sarion suomentama O. Blumenthalin ja G. Kadelburgin 3-näytöksinen huvinäytelmä *Matka Konstantinopoliin*, tuli 15/11. Weckman (Brückner), nti Sainio ja rva Poppius, Rautio, Pesonen, Halme y.m. naurattivat katsojia, mutta niitä oli vähän, ja kappaleen kolmas ilta oli viimeinen. – Viides, kuudes ja seitsemäs uutuus tulivat yhdellä kertaa 1/12, nimittäin 1-näytöksiset vähäpätöisyydet: Martti Vuoren *Naimiskauppa* ja *Seinä väliä* sekä Kaarle Halmeen *Mallassaunalla*, joista ei yksikään saanut pysyvämpää menestystä.¹¹ Niiden jälkeen esitettiin uusintona m.m. Tietäjä, Axel Ahlberg nimiroolissa ja Kosbina nti Maiju Rängman, joka, syksyllä teatteriin tullessa, (kts ylemp. s. 5) näytteli jotenkin luontevasti ja osotti ehdotonta tunteenilmaisemiskykyä. —

Teatteri purjehti jälleen vastatuulella. Edellisen vuoden kadon jälkimainingit olivat vielä tuntuissa, tavallinen yleisö oli hidas käymään teatterissa, eikä tällä ollut mitään erinomaisempaa tarjottavana, joka olisi vetänyt vieraita aineksia. Lisäksi tuli moniviikkoinen kilpailu Aleksanterin teatterissa näyttävän Ida Aalberg-turneen puolesta. Oli siis helppo päättää, että lopputulos olisi huono. Tämä uhka silmien edessä ei ollut muuta neuvoa kuin jälleen kääntyä kansalaisten puoleen avunpyynnöllä. Se tapahtui 29/11 päivätyin kehotuksen kautta, jonka allekirjoittajat olivat: K. A. Brander, Martha Eneberg, Hilda Enlund, Ida Godenhjelm, Hilma Gripenberg, Onni Hallsten, Augusta af Heurlin, John Höckert, A. Lilius, V. Löfgren, Kasimir Lönnbohm, Ellen Messman, Hilma Saarinen, K. G. Sivenius, Matilda von Troil ja Matti Äyräpää. Siinä sanottiin teatterilla jo olevan velkaa vähän päälle 23,000 mk ja arveltiin, että vajuus näytäntökauden lopussa nousisi vähintään 30,000 markkaan. Sen johdosta ehdotettiin kaksi rahanhankkimiskeinoa: rengaskeräys, johon heti oli ryhdyttävä, ja ensi syksynä (1894) arpajaisten tai muitten tuloa tuottavien huvitilaisuuksien toimeenpaneminen, ja kehoitettiin kansalaisia eri paikkakunnilla ryhtymään tarpeellisiin puuhiin.

---

¹¹ Kustakin kappaleesta suoritettiin 100 mk tekijäpalkkiota.

Bergbom-sisaruksilta ei tältä ajalta ole kirjeitä, jotka antaisivat tietoja oloista, mutta nti Elfvingin kirjeistä näkyy, että Kaarlon terveys ei ollut kehuttava. Samat kirjeet sisältävät myöskin eräitä tähän aikaan Turussa esiintyvän, etevän ruotsalaisen näyttelijän Aug. Lindbergin lausumia sanoja Bergbom-sisaruksista, jotka ansaitsevat saada tässä sijan:

"Lindberg oli aivan innostuksissaan", nti Elfving kirjoittaa, "kun Kaarlo ja Emilie Bergbomista puhuttiin. Hän lausui muun muassa: 'Siitä päivästä kun opin käsittämään mitä Bergbom tahtoi ja mitä hän kykoni luomaan, olen minä tuntenut syvintä ihailua häntä kohtaan. Hänen elämäntyönsä on aivan kuulumaton kultuuriteko' – ja sitten molemmista yhdessä: 'Heillä on kummallakin ollut niin paljon tehtävää, niin paljon suurta ajateltavaa, että he ovat unohtaneet vihata toisia. He ovat edistyneet niin kauvas, että voivat rakastaa siinä missä muut kiroovat. Olen seurannut heidän tointa ja nähnyt että heillä on paljon rakkautta.' – Vahinko, ettet sinä [Kaarlo] eikä Nya Pressenin yleisö ollut kuulemassa".¹²

Uusi vuosi aloitettiin komedioilla – Kiven Nummisuutarit ja Holbergin Ei ole aikaa; Lindfors vieraili pari iltaa Vielgeschreinä. Loppiaisena annettiin ensimmäinen uusi kappale, Goffredo Cognettin 2-näytöksinen kansanelämätkuvaus *Santa Lucian ruusu* (A Santa Lucia), joka intohimoisessa traagillisuudessa muistuttaa Cavalleria rusticanaa. Rva Rautio näytteli hehkuvasti päähenkilöä, onnetonta Rosellaa, joka hukuttamalla itsensä todistaa viattomuutensa; Oskari Salo oli Cicillo, rakastaja, joka ei tyytynyt vähempään. Italialaista tunnelmaa vahvisti Aleksis Rautio laulullaan ja nti Liiman tarantellatanssillaan.

Seuraava uutuuus (17/1) oli eräs Saksan kirjallisuuden etevimpiä huvinäytelmiä, *G. Freytagin* 4-näytöksinen, A. Öhqvistin suomentama *Sanomalehtimiehiä* (Die Journalisten). Näytelmä tarjoaa pitkän sarjan kiitollisia tehtäviä, ja siinä esiintyi Leino eversti Berginä, Salo professori Oldendorffina, Weckman Konrad Bolzina, Pesonen Piepenbrinckinä, rva Poppius Adelheid Runeckina, Franck lyyrillisenä ja Lattu rahasta kaikkeen valmiina, juutalaisena sanomalehtimiehenä. Kappale meni 3 kertaa, samoin kuin 28/1 ensi kerran näytelty, Kasimir Leinon suomentama Jean Jullienin draama *Meri* (La Mer). Tekijä – yksi niitä realistisia runoilijoita, jotka ensin esiintyivät Antoinen "Vapaassa teatterissa" (hänen oppilauseensa oli: "näytelmä on viipale elämää taiteellisesti asetettuna näyttämölle")¹³ – on tässä esittänyt traagillisen tapausjakson bretagnelaisten kalastajain elämästä. Pääroolit olivat Rautiolla (François Kadik), Kalliolla (Yves Le Mell), Hanna Kunnaalla (Jeanne Marie) ja Katri Rautiolla (Elisabeth), ja esitettiin kyllä vaikuttavasti, vaikka tuskin täysin vieraan kansallisuuden mukaisesti; sivuosista on mainittava Närhen luontevasti kuvattu ukko Le Braz.

Syksyllä Kaarlo oli täyttänyt 50 vuotta, 7 p. helmik. *Emilie Bergbom* täytti 60, ja tuli nyt sisar vuorostaan samanlaisten kunnianosotusten esineeksi kuin ennen veli. Varhaisimmat tervehtijät olivat tällä kertaa Suomalaisen teatterin jäsenet, jotka laululla herättivät 60-vuotiaan unestaan, ja seurasi sitten muita laulajajoukkoja. Nti Sarlin tyttökuoroineen, Richard Faltin sekakuoron ja Jalmari Hahl ylioppilaslaulajain kanssa. Faltin oli nytkin säveltänyt kantaatin; sanat olivat Z. Topeliuksen kirjoittamat. Runoilijan sydämellinen tervehdys, joka viittaa toiselta puolen Emilie Bergbomin pitkään vaikutukseen rouvasyhdistyksen jäsenenä, toiselta puolen hänen työhönsä teatterin hyväksi, kuuluu näin:

Vi komma från hyddornas arma och gömda,
Från tysta och glömda.
De minnas din möda
Att trösta och stöda,
De kransa med böner, som himlen förstår,

¹² Aug. Lindberg oli sama näyttelijä, jonka ansiopuolet Bergbom oli oivaltanut jo 21 vuotta sitten, aikana jolloin Ruotsalaisen teatterin yleisö ei vielä aavistanutkaan hänen tulevaisuuttaan (kts II, s. 23).

¹³ "Une pièce est une tranche de vie mise sur la scène avec art."

Din grånande lock vid de sextio år.

Vi komma från möten och bokslut och ronder
Med sinande fonder, Från allt, som försakar.
Arbetar och vakar
För människolycka. Ditt fält var ju der.
Det fältets arbeterskor helsa dig här.

Vi komma från tiljan och diktarehärden,
Som låts vara verlden,
Från konsten, från kampen
Vid gasen och rampen.
De lätta gestalter, du fostrat för den,
De helsa sin moderligt hägnande vän.

Och vi, som nu viga de sextio åren
Med toner från våren,
Vi vilja ju sjunga
Höstdimmorna unga:
Men klar står din sol än vid himmelens rand,
Var älskad, var lycklig, och lef för ditt land.¹⁴

Laulajien jälkeen tuli muita tervehtijöitä, Suomen naisyhdistyksen ja Helsingin rouvasyhdistyksen lähetystöt, Suomalaisen teatterin johtokunta j.n.e. Kauniimpia olivat uskollisen ystävättären, Betty Elfvingin, kirjoittamat tervehdyssanat Turusta:

"Onneksi olkoon, että olet ehtinyt asteelle, jolla seisot, ja että sinulla on suuri elämäntyösi, jota ei kukaan voi kieltää eikä sinulta ottaa. Onnea edelleenkin! Ehkä olisit tänä myrskyisenä aikana halukas luovuttamaan lipun jollekin toiselle, mutta koeta vielä kestää, huolimatta kaikesta. Kansamme tarvitsee sinua, eikä kukaan kykene sijaasi täyttämään. Jumala siunatkoon ja varjelkoon sinua! Antakoon Hän sinulle sen tulevaisuuteen tunkevan katseen, joka ajan pimeyden halki näkee vaivojesi hedelmät. Silloin on joka raskas työpäivä, joka hikihelmi ja kyynele vaihtuva lehdeksi siinä seppeleessä, jolla vielä syntymätön Suomi on kruunaava muistoasi. Kiitos kaikesta mitä olet tehnyt!"

Ennen mainittua italialaista ja ranskalaista uutuutta seurasi 16/2 saksalainen, nimittäin B. Leinin suomentama Max Halben 3-näytöksinen näytelmä *Nuoruus*, mutta meni se vain kaksi kertaa, vaikka se samana talvena Berlinin Neues Theaterissa näyteltiin toistasataa iltaa peräkkäin. Eikä esitys ollut huono, sillä se oli näyttämön parhaimpien kykyjen käsissä: Leino – pastori Hoppe, rva Poppius – Annu, Närhi – mielipuoli Amandus, Weckman – Hannu ja Ahlberg – apulaispappi. Ei, kyllä kai syy oli tuo meillä tavallinen: se osa yleisöä, joka vaatii "modernia" kappaleita, ei pysty täyttämään teatteria; suuri yleisö ei niistä paljon välitä.

Keskellä tätä Sisyfustyötä, kun uusi ohjelma oli valmistettava joka kolmanneksi tai neljänneksi illaksi, saatiin apua rva *Ida Basilier-Magelsenilta*, joka tänä talvena oleskeli Suomessa. Jo Runebergin päivänä hän laulullaan rikastutti ohjelmaa, ja 21/2 hän esiintyi Mariena Donizettin *Rykmentin tyttäressä*, joka sitten annettiin kaikkiaan 9 kertaa. Muut osalliset olivat seurueen jäseniä: Rautio – Tonio, Närhi – Sulpice, nti Kunnas – markisitar. Melkoinen ansio oopperan harjottamisesta oli Karl Sjöblomilla, joka johti orkesteria. Yksistään näytäntöjen luku todistaa, että Ida Basilier vielä kykeni ihastuttamaan yleisöä. – Uutta tuli vasta maaliskuun loppupuolella, jolloin muun ohella 18/3

---

¹⁴ Tulemme mökkien köyhäin ja kätettyjen, hiljaisten ja unohdettujen luota. Ne muistavat miten näit vaivaa tuodaksesi lohdutusta ja tukea, ne seppelöivät rukouksilla, jotka taivas kuulee, 60-vuotiaan harmenevat kiharat..

annettiin sarja Bergbomin sommittelemia *hebrealaisia kuvaelmia* (Jakobin uni, Abraham hylkää Hagarin, Faraon tytär löytää Moseslapsen, Babylonin virran varrella, Salomonin tuomio, Esther Ahasverus kuninkaan edessä) sekä 30/3 Kasimir Lönnbohmin suomentama Z. Topeliuksen *50 vuotta myöhemmin*, Lindfors vierailien Magnus Drakenhjelmina. Tämän näytelmän esittäminen oli kevätkauden taiteellinen merkkitapaus, joka varmaan tuotti Bergbomille suurta tyydytystä, sillä hän tahtoi, niinkuin ennestään tiedämme, ohjelmistoonsa liittää kaikki mitä kotimainen kirjallisuus arvokasta sisälsi, ja tätä draamaa hän piti Topeliuksen parhaimpana. Runoilija onkin siihen laskenut ne syvät vaikutelmat, jotka häneen olivat jättäneet nuoruudessa kuulemansa jutumat Kustaa III:n ajoilta. Samoin kuin Regina von Emmeritzin näyttämölle pantaessa oli Topelius nytkin tehnyt pieniä muutoksia kappaleeseen sekä antanut määräyksiä teatterilaitoksiin nähden. Esitys olikin kiitettävä ja herätti vastaavaa mielenkiintoa. Pääansio menestyksestä oli, paitsi Lindforsilla, Katri Rautiolla (Ebba Reuterkrone), Olga Poppiuksella (Lotten Ringius), Hemmo Kalliolla (Sebastian) ja rva Kahilaisella (Lisette), joka viimeksi mainittu kuitenkin tapansa mukaan oli kovin karkeapiirteinen. Näytelmä meni 6 kertaa.

Huhtikuulta on mainittavana kolme uutta kappaletta, joista kaksi oli kotimaista alkuteosta – R. Kiljanderin 3-näytöksinen huvinäytelmä *Kumarrusmatka* (13/4) ja Minna Canthin 1-näytöksinen *Spiritistinen istunto* – ja kolmas italialainen, B. Leinon (saksalaisesta käännöksestä) suomentama G. Rovettan draama *Epärehelliset* (molemmat jälkimäiset 20/4). Ensin mainittu on tekijänsä onnistuneimpia ilveilyjä, täynnä viatonta leikkisyyttä ja huumoria. Lattu oli oivallinen lukkari Kekkonen, jolle kumarrusmatkalla sattuu niin odottamattomia seikkailuja, ja hyviä olivat myöskin nti Sainio maalaisena Viivi-neitinä, Pesonen hovineuvoksena, sekä nti Corander Selma-neitinä. Yleisö oli huvitettu, ja toisena iltana, kun tekijä oli saapuvilla, hänet suurella riemulla huudettiin esiin.¹⁵ Spiritistinen istunto oli vähäpätöinen kyhäelmä, jossa yksi ajan muotihulluuksia tehtiin naurettavaksi. Kappaleen merkitys oli siinä, että Minna Canth sen kautta jälleen palasi Suomalaiseen teatteriin, josta hänen ei koskaan olisi pitänyt luopua – kuinka sovinto syntyi, siitä kohta alempana. Italialainen näytelmä vihdoin oli traagillinen kuvaus tosielämästä, aviovaimon petos johdonmukaisen tapausjakson alkuaiheena. Katri Rautio Elisa-rouvana näytteli älykkäästi, maltillisesti, luonnollisesti; sitä vastoin oli Weckmanilla, hänen miehensä, taiteilijaluonteelleen vieraanlainen tehtävä.

Toukokuun 10 p. oli teatterilla juhla: 25 vuotta oli silloin kulunut muistorikkaasta Lea-illasta 1869. Siksi oli rva *Raa-Winterhjelmin* saapunut ja hänen esiintymisensä Leana tuli juhlanäytännön keskipisteeksi. Ohjelma alkoi Aleksis Kiven muiston kunnioittamisella: J. E. Stenbergin muovailema runoilijan marmorinen rintakuva oli asetettu näyttämölle, ylioppilaat lauloivat Suomen- ja Maamme-laulun, ja niiden välillä B. Leino lausui K. Suomalaisen sepittämän runon Kiven muistoksi. Sitten tuli Lea, jota seurasi suurenmoinen kunnianosotus rva Winterhjelmile. Hänelle kannettiin laakeriseppeleitä ja kukkalaitteita, ja lopuksi yleisö kutsui Kaarlo ja Emilie Bergbominkin saamaan osansa riemastuksesta. Viimein näyteltiin Nummisuutarien 1: nen ja 2: nen näytös. – Näytännön jälkeen kokoontui lukuisa joukko teatterin ystäviä näyttämölle maljan ympärille. Siinä lehtori Godenhjelm piti puheen rva Winterhjelmile, J. H. Erkko esitti maljan Kiven muistolle, ja rva Poppius luki julki Erkon sepittämän runon, jossa kuvattiin suomalaisen teatterin synty ja kehitys. Yhdessäolon ratoksi ylioppilaat lauloivat laulun toisensa jälkeen ja lopuksi mahtavan Herää Suomilaulun. – Myöhemmin oli illalliset Seurahuoneella ja siellä tri F. J. Pätiälä puhui Kaarlo ja Emilie Bergbomin kunniaksi.

Kun rva Winterhjelm vielä oli kolmena iltana esiintynyt lady Macbethina, jakaantui seurue kahteen ryhmään, joista toinen jäi Helsinkiin ja toinen lähti kiertomatalle näytelläkseen ensin teatterin puolesta *Tampereella* (21/5-31/5) ja sitte omaksi hyväkseen Raumalla (3/6-4/6), Porissa (6/6-11/6) ja Vaasassa (15/6-20/6) kappaleet: Elinan surma, Uramon torppa, 50 vuotta myöhemmin, Kumarrusmatka ja Spiritistinen istunto. Bergbom seurasi mukana Tampereelle, mutta palasi sieltä

¹⁵ Tekijäpalkkio Kumarrusmatkasta oli 300 mk.

Helsinkiin. Helsinkiin jäänyt osasto esitti 20/5 kansannäytäntönä Kuinka äkäpussi kesytetään (nti Sainio oiva äkäpussi) sekä kolmena viimeisenä iltana K. Halmeen suomentaman, Brandonin ja Thomasin hullunkurisen huvinäytelmän *Charleyn täti*, joka kuluneena näytäntökautena oli kierrellyt Euroopan näyttämöillä. Pääosan näytteli Weckman con amore.

Vähän ylempänä lupasimme kertoa, kuinka "sovinto" Minna Canthin ja Suomalaisen teatterin välillä jälleen syntyi. Tämä selviää eräistä käytettävissämme olevista kirjeistä. – Minna Canth oli 1893 kirjoittanut pikku näytelmän "Hän on Sysmästä" – mukaelma saksalaisesta alkuteoksesta – seuranäytäntöä varten Kuopion suomalaisen yhteiskoulun hyväksi. Kun se oli huvittanut katsojia, tekijä suostui, "jopa kehottikin", että joku toinen henkilö (mainitsematta mitään Minna Canthista), lähettäisi sen Bergbomille. Tämä kirjoitti 9/1 rva Canthille saaneensa näytelmän ja myöskin jalestäpäin kuulleensa, että se oli lähetetty hänen suostumuksellaan. Kumminkin oli lähetys saattanut hänet ristiriitaiseen asemaan. Toiselta puolen koskee teatterin arvoa, että Minna Canth lähettää sille pienen mukaelman, vaikka hän ei ole katsonut sitä kyllin arvokkaaksi näyttelemään Sylviä, toiselta puolen on tekijällä niin suuri ansio suomalaisesta teatterista, että tämän tulee ottaa lahja kiitollisuudella vastaan olkoon se minkälainen tahansa. Bergbom sanoo asettuneensa jälkimäisen vaihtopuolen kannalle ja kiittää kappaleesta sekä päättää: "Miksikä kaiken tämän Teille kirjoitan? Välistä ei voi olla samalla kertaa hienotunteinen ja suora – tahdon sentähden nyt olla suora." Vastatessaan (13/1) Minna Canth vapauttaa Bergbomin velvollisuudesta näytellä kappaletta sentähden että se oli hänen lähettämänsä ja vakuuttaa, että hänessä ei ole katkeria tunteita teatteria kohtaan – "paremmin, toivoakseni, voisi käyttää ne muutamat vuodet, jotka täällä mahdollisesti vielä on oltava, kuin moisten tunteitten hautomiseen". —

Pari viikkoa myöhemmin 28/1 päätti Längmanin kirjailijapalkkioiden jakamista varten asetettu lautakunta, jossa Bergbomkin oli jäsenenä, muun muassa, että Minna Canthille oli annettava 1000 markan palkinto Papin perhe ja Sylvi näytelmistä. Tästä kirjoitti rva Olga Salo Minna Canthille, ja jo 31/1 hän vastaa rva Salolle:

"Voi, kuinka se Tohtori sentään on herrtainen ja hyvä, kun kaikki ympäri käy! Tulin niin iloiseksi sinun tiedonannostasi, enkä tiedä kumpasestako enemmän iloitsin, rahanko toivosta vai siitä todistuksesta, minkä tämä antoi Tohtorin jalomielisyydestä. Olen monesti sanonut ja sanon vieläkin, ettei opi ihmisiä tuntemaan, ennenkun on saanut kokea myöskin heidän vihaansa. Muutamat tuovat silloin esille erinomaisen halpoja puolia, toiset sitä vastaan eivät kadota mitään inhimillisyydestään siinäkään tilassa. – Mutta herranen aika, minua oikein pelottaa se velvollisuuden taakka, joka tulee painamaan hartioitani, jos minullekin tuommoinen stipendi määrätään. Minä nyt olen aina velvollisuuksien ihminen, ja kun mielestäni minua ei enää kaivattu kirjallisuuden alalla, johon viimeisinä aikoina on tullut niin paljon uusia voimia, ja perhe sitä vastoin kysyy paljon aineellista tukea – niin ajattelin kokonaan antautua rahan orjaksi. Ajan vietteeksi ajattelin ainoastaan tekaista jonkun pikku näytelmän silloin tällöin. Mutta tässä tapauksessa täytyy minun ottaa se uudelleen tosityöksi. Saako siihen voimia, saako inspirationia?" —

Seuraavassa kirjoittaja sanoo "Sysmääläisen" jo tuottaneen yhteiskoululle 400 mk, ja toivoi hän sillä vielä saatavan 200 à 300, sillä sitä oli pyydetty moneen paikkaan ja siitä maksettiin 15-25 mk joka kerralta kun se näyteltiin. – "Tämä innostutti minua kirjoittamaan uutta pientä komediaa Pohjois-Savon kansanopiston hyväksi. Ei ne ota minulta paljon aikaa eikä voimaa – onpahan vaan kuin joku koruompelu arpajaisvoitoksi – ja paljon suurempi hyöty sentään asialle. Se on minulla nyt puolitiessä kirjoitettuna, ja nimi on hyvin moderni: 'Eräs spiritistinen seansi'. En tiedä vielä minkälainen siitä tulee. Ehkä lähetän sen sitten Tohtorille nähtäväksi, kun valmistuu." —

Muutaman päivän päästä oli pikku näytelmä valmis, ja tekijätär lähetti sen (6/2) Bergbomille, pyytäen siitä 100 mk Pohjois-Savon kansanopistolle. Kirje päättyi hartaimmilla kiitoksilla Tohtorille, joka oli myötävaikuttanut siihen, että hänelle oli annettu kirjailijapalkkio – "kun nyt vaan saisi voimia – paljon voimia työhön, ja onnistuisi tarttumaan kiinni innostuttavaan aineeseen! Sillä kaiketi parhaiten kiitollisuuttani osottaisin."

Näin oli siis kaikki ainakin näennäisesti entisellään, ja kirjeenvaihto Minna Canthin ja Emilienkin välillä alkoi uudestaan. Täytettyään 19/3 viisikymmentä vuotta edellinen kirjoittaa 25/3:

"Rakas Emilie! Kuinka kovasti hauskaa, että Te, Tohtori ja Emilie, ette enää ole vihaisia! Sillä sen uskallan päättää sekä telegrammista että kukkaisvihosta, joista molemmista tuhannen tuhatta kiitosta! Saatte uskoa että valmistitte minulle suurimman ilon kaikista suurista iloista syntymäpäivänäni." – Muuten kirje sisältää tietoja kirjoittajan terveydentilasta, joka oli ollut huono, sekä mietteitä eikö voisi auttaa teatterioloja vakavammalle kannalle siten, että Suomalainen ja Kansanteatteri yhdistettäisiin, niin että olisi "kaksi rinnakkaisosastoa, jotka vuorottelisivat Helsingissä ja maaseudulla".

Moni muu kuin Minna Canth mielti tänä keväänä teatterin toimeentuloa. Kun syksyllä alkuunpantu rengaskeräys oli tuottanut ainoastaan 2,500 mk, johtokunta kehotti teatterin ystäviä ja suosijoita kokoontumaan 17/3 Arkadiaan neuvottelemaan, miten taidelaitoksen velat olivat maksettavat ja sen talous tulevaisuudessa turvattava. Sinne saapui kansalaisia puoli huonetta – helsinkiläisiä ja valtiopäivämiehiä – ja kun Bergbom oli alottanut kokouksen huomauttamalla, ettei johtokunta voinut teatteria ylläpitää ilman kansalaisten tehokasta apua, Almberg aseman valaisemiseksi loi katsauksen 8 viimeisen vuoden tuloihin ja menoihin. Hänen esittämänsä tiedot olivat seuraavat:

Ajanjaksolla 1885-1893 tekivät *tulot* kaikkiaan 838,128 mk 50 p. eli keskimäärin 104,738 mk 51 p. vuodessa. Näistä oli näytännöistä saatuja tuloja yhteensä 536,197 mk 33 p. eli vuosittain 67,024 mk 66 p. *Menot* olivat tehneet yhteensä 938,806 mk 36 p. eli keskimäärin 117,350 mk 80 p. vuosittain, ja oli niinmuodoin vajuus 100,623 mk 78 p. eli keskimäärin 12,577 mk 97 p. vuodessa. Tätä vajuusta oli vuosina 1885-88 täytetty arpajaisten kautta saaduilla varoilla 26,367 mk 97 p. ja vuosina 1888-93 kannattajain rahoilla 47,549 mk sekä vuosina 1889-90 saaduilla rengaskeräyslahjoilla 5,652 mk. Nämä varat tekivät yhteensä 79,568 mk 97 p. eli 9,946 mk 12 p. yksityistä apua vuosittain. Velkoja oli siis tämän näytäntökauden alussa (100,623 mk 78 p. – 79,568 mk 97 p.) 21,054 mk 81 p. ja laskettiin niiden näytäntökauden kuluessa nousevan noin 31,000 markkaan.

Kokouksen päätös oli se, että teatterin velat olivat suoritettavat toimeenpanemalla yleinen rahankeräys sekä että uusi kannatuskirjoitus oli tapahtuva, joten saataisiin 12,500 mk vuotta kohti sen vajauksen täyttämiseksi, joka kokemuksen mukaan vuosittain oli odotettavissa. Toimikuntaan, jonka tehtäväksi annettiin koettaa toteuttaa tämä päätös, valittiin rvat M. Eneberg, H. Gripenberg, Th. Hahl, A. af Heurlin, S. Lindgren, A. Stenroth ja E. Wegelius, neidit Th. Göös ja H. Meurman sekä hrt K. A. Brander, J. H. Erkko, K. G. Göös, O. Hallsten, J. Höckert, P. Jamalainen, Kallio, V. Löfgren, K. Lönnbohm, W. Meurman ja W. Söderhjelm.

Uusi kokous samasta asiasta pidettiin 5/5 ja siinä ilmoitettiin, että toivottu kannatus oli merkitty kolmeksi vuodeksi eteenpäin. Seuraavana päivänä yllämainittu toimikunta oli kutsuttu ensimmäiseen kokoukseensa ja valittiin siinä teatterin johtokunnan jäseniksi entiset, nimittäin K. Bergbom, A. Almberg, Eliel Aspelin, O. E. Tudeer ja K. F. Wahlström, sekä varajäseniksi B. F. Godenhjelm, J. H. Erkko ja Emilie Bergbom, ja toiseksi neuvoskunnan jäseniksi, jonka tuli avustaa johtokuntaa taloudellisissa asioissa, prof. W. Söderhjelm, lakit. kand. P. Jamalainen, rvt Stenroth ja Wegelius, prof. E. N. Setälä ja rva Enlund, sekä varajäseniksi maisterit Kasimir Leino ja Hallsten ja lehtori K. G. Göös. – Rahankeräyspuuhaan velkojen maksamiseksi oli syksyllä ryhdyttävä.

Näin oli suomalainen yleisö uudestaan näyttänyt, että teatteri edelleen saattoi sen apuun turvautua. Näytäntöjen luku oli 117 ja esitettiin niissä: 11 kertaa *Elinan surma*; 9 Bykmentin tytär; 8 *Daniel Hjort, Postikonttorissa*; 7 *50 vuotta myöhemmin*; 6 *Aino, Pappilan tuvassa*, Mustalainen; 5 *Kumarrusmatka*, Wilhelm Tell; 4 *Kihlaus, Spiritistinen istunto*, Fernande, Ei olo aikaa; 3 *Tietäjä, Kuopion takana, Nummisuutarit, Silmäkääntäjä, Naimiskauppa, Seinä väliä, Mallassaunalla*, Pyhimys vaiko mielipuoli, Saituri, Matka Konstantinopeliin, Santa Lucian ruusu, Sanomalehtimiehiä, Meri, Macbeth, Charleyn tati; 2 *Uramon torppa, En ollenkaan muista, Kevään oikkuja, Pukkisen*

pidot, Prinsessa Ruusunen, Ei voi, Yhteiskunnan tukeet, Nuoruus, Reviisori, 1 Tapanin päivänä, Lea, Hebrealaisia kuvaelmia, Isännätön talo, Jeannetten häät, Kuinka äkäpussi kesytetään, Liittolaiset.
Näistä 46 näytelmästä oli kotimaisia 24, ulkomaalaisia 22 sekä uusia 16 (7 kotimaista).

XXIII

Kolmaskolmatta näytäntökausi, 1894-95.

Bergbom lähti 29/5 Pietarin kautta Berliiniin. Kuinka hän nytkin välttämättömästi tarvitsi lepoa ja virkistystä, näky seuraavista riveistä, jotka hän ennen lähtöään kirjoitti Minna Canthille:

(28/5) "Kunnioitettava Rouva. Olisin mielelläni laajemmin kirjoittanut Teille uudesta huvinäytelmästäne ja sen kohtalosta Helsingissä ja Tampereella, mutta, suoraan sanoen, en ole jaksanut – niin väsynyt, kyllästynyt, loppuun asti kyllästynyt olen ollut. Rauhattomuutta maassamme, epävarmuutta teatterin asemassa, eripuraisuutta niiden välillä, joiden pitäisi vaeltaa yhtä tietä. Spiritistinen istunto nauratti paljon ja innokkaasti taputettiin käsiä, mutta en voi salata, että samalla ilmestyi jonkunmoinen pettymys – Tampereella vielä suurempi kuin Helsingissä. Minna Canthilta oli odotettu toista. —

"Matkustan huomenna ulkomaille. Toivon että kun syksyllä palajan mieleni ja sydämeni ovat keveämmät. Nyt ne ovat kovasti masentuneet. Toivon Teille hauskaa kesää, työntöä ja työvoimaa, iloa ympäristöstänne ja tyydytystä sisässänne. Kaarlo Bergbom."

Vaikka matka, kirjeestä päättäen, oli aiottu pitemmäksi, ei se todellisuudessa kestänyt kuin noin kolme viikkoa. Tietoja siitä saamme kolmesta postikortista. Bergbom tuli Berliiniin toukokuun viimeisenä päivänä ja oli jo silloin päässyt yskästään, joka kotona oli häntä vaivannut. Muutenkin hän menestyi hyvin ja oli tyytyväinen siihen, mitä teatterit tarjosivat. Erittäin hän mainitsee näytelmät Madame Sans-gêne ja Vasantasena, jotka molemmat sitte esitettiin meilläkin. Jo 13/6 hän sanoo olevansa valmis lähtemään kotiinpäin, sillä hän tiesi nyt, että Théâtre libre, jota hän väärän sanomalehtiutisen johdosta oli odottanut, ei tulisikaan Berliiniin. Paluumatkalla hän aikoi viipyä pari päivää Kööpenhaminassa ja samoin Tukholmassa; Helsingistä hän matkustaisi Kuopioon taikka Lappeenrantaan, riippuen siitä kumpaanko kylpypaikkaan Emilie jo ennen hänen tuloaan oli lähtenyt.

Kaarlo tapasi sisarensa vielä kotona, ja matkustivat he yhdessä Kuopioon, jossa oleskelivat heinäkuun loppupuoleen, se on siksi kun Emilien täytyi palata virkaansa Helsinkiin. Kaarlo puolestaan muutti silloin Marianhaminaan, missä hän "jatkoι samaa tyhjäntoimittajanelämää" kuin Kuopiossa. "Kuinka siitä vain olisi hyötyä", hän lisää, "niin että voimani kestäisivät paremmin kuin viime talvena." Voimistelu ja kylvyt olivat hyviä, ja joka päivä hän oli mukana purjehdusretkillä. Emilie puolestaan kirjoittaa 13/8 ryhtyvänsä tarkastamaan teatterin kalustoa, ja hän luulee työn vaativan pari viikkoa. Ida Aalbergista hän oli kuullut, että tämä oli Hämeessä ja valmistautui skandinavilaiseen kiertomatkaansa. Tähän sopii lisätä, että taiteilijatar tänä vuonna meni uusiin naimisiin vapaaherra Alexander *Uexkull-Güldenbandin* kanssa, ja oli hänen oikea asuinpaikkansa sen jälkeen Pietari. Mitä turneeseen tulee, oli se tapahtuva entisen Ruotsalaisen teatterin taiteellisen johtajan, Harald Molanderin, ollessa inpresariona.

Kun seurue elokuun lopulla kokoontui, oli siitä eronnut J. Sario sekä sairauden tähden työstä estetty N. Stenbäck (joka sitte keväällä erosi), mutta sen sijaan oli *Adolf Lindfors* palannut teatteriin. – Näytännöt alkoivat 2/9 Murto-varkaudella. Se annettiin kansannäytäntönä niinkuin muutkin näytännöt kahtena ensimmäisenä viikkona. Mitä ohjelmistoon tulee, näyteltiin lokakuun loppuun asti kevätkaudelta tunnettua taikka uusintoja, joista mainittakoon Setä Bräsig, Jeppe Niilonpoika, Kavaluus ja rakkaus, Papin perhe ja Kuninkaanalut. Näistä meni ensin- ja viimeksimainittu kumpikin 5 kertaa. Kappalten esittämisestä huomautamme vain, että Lindfors Jeppenä nähtävästi pyysi kohottaa luonnekuvausta farssin tasolta sekä että hän pani kaiken taiteensa alttiiksi kuvatessaan Nikolaus-piispaa Kuninkaanaluissa, joten hän ja Leino Skule-jaarlina oikeastaan antoivat mahtavan draaman esitykselle taiteellista ryhtiä. Kavaluudessa ja rakkaudessa oli Kunnas heikonlainen Louise, mutta nti Sainio kelpo lady Milford. Papin perheessä rva Olga Poppius esiintyi (ensi kerran palattuaan opintomatkaltaan Parisista) entisessä roolissaan, Maijuna.

Vaikkei oltukaan annettu uutta, oli ohjelmisto kuitenkin tarjonut mieltäkiinnittävää. "Teatteri on tänä syksynä menestynyt hyvänlaisesti", Emilie kirjoittaakin, "ei suinkaan loistavasti, mutta tyydyttävästi." Uusiin kappaleisiin nähden mainittakoon, että jälleen oli ruvettu puuhaamaan Sprengtportenin oppilaitten ottamista (kts III, s. 351). Kumminkaan ei yrityksestä nytkään tullut sen enempää. Syy oli eri tahoilla ilmaantunut arvelu, että näytelmä ei ollut otollinen puolue- ja valtiollisissa oloissamme. – Ensimmäinen uutuus tuli näyttämölle vasta 31/10, ja se oli omituista kyllä Anni Levanderin suomentama Meilhac'in ja Halévy'n 5-näytöksinen draama Frou-frou – suomeksi nimitetty *Tuulispää* – josta Bergbom aikaisemmin (kts III, s. 98) oli lausunut aivan hylkäävän tuomion. Syy miksi se sittenkin otettiin oli tietenkin se, että Olga Poppius tahtoi huikentelevan Gilberten, se on "Tuulispään", osassa näyttää mitä hän Parisissa oli oppinut. Varmaankaan Bergbom ei mielellään siihen suostunut, mutta missä on se teatterinjohtaja, joka ei joskus olisi taipunut primadonniin mielitekoja noudattamaan? Näyttelijätär osotti suuresti edistyneensä. Äänenkäytössä, liikkeissä, kasvojeneleissä sanottiin olevan toisenlainen luontevuus ja sulavuus kuin ennen hieman poikamaisessa Lillissä Kuopion takana. Ettei sentään liikuttava loppukohtaus taiteellisesti liittynyt edelliseen, oli enemmän näytelmän syy. Parisilaisin oli ehkä sentään Lindfors (Brigard), jota paitse onnistuneina ovat mainittavat Axel Ahlberg (Henri de Sartory) ja nti Sainio (paronitar de Cambri). —

Tuulispää oli mennyt ainoastaan yhden kerran, kun saapui sanoma keisari Aleksanteri III: n kuolemasta 1 p. marrask. Näytännöt olivat tietysti kohta lakkautettavat tietämättä kuinka pitkäksi ajaksi. Jo keisarin sairauden aikana oli levoton odotuksen tunnelma vallannut mielet, ja kun Nikolai II oli noussut hallitsijatuolimelle, se yhä jatkui, vaikka toiseen pulmaan kohdistuneena. Kolmannestakin Aleksanterista tettiin, että hän oli Suomen ystävä, joten hänen poismenoansa peljättiin, ja kun se oli tapahtunut, vilpittömästi surtiin; mutta nyt kysyttiin, allekirjoittaako nuori keisari edelläkävijänsä tapaan hallitsijavakuutuksen maamme oikeuksista? Syvällä helpotuksen huokauksella vastaanotettiin tieto, että hän oli sen tehnyt – sillä Suomessa ei vielä osattu epäillä hallitsijan sanan pyhyyttä. Mutta senkin jälkeen täyttivät tänä merkillisenä marraskuuna valtiolliset seikat kaikkien mielet: hautajaiset Pietarissa, Suomen edustaminen niissä, lähetystöt ja adressit uudelle hallitsijalle ja hänen korkealle morsiamelleen heidän häihinsä. Kuinka tämä kaikki koski ihmisiin ja erittäin semmoisiin kansalaisiin, jotka, niinkuin Kaarlo ja Emilie Bergbom, koko sydämeästään seurasivat kansamme elinkysymyksiä, siitä saamme aavistusta jälkimäisen kirjeestä Betty Elfvingille (28/11):

"Rakas Betty! Suuria asioita on tapahtunut sitte kun me viimeksi puhuimme toistemme kanssa, ja minusta se levottomuus ja pelko, joka täällä oli kestettävänä ennen kun nuori hallitsijamme lähetti meille hallitsijavakuutuksensa, on lisännyt useita vuosia ikäämme. Jumalan kiitos ja kunnia, että me nyt taas jonkun ajan eteenpäin voimme toivoa, että kaikki on jäävä entiselleen. – Adressiriitakin on nyt loppuun taisteltu, ja kun joskus tapaamme toistemme, kerron siitä seikkaperäisemmin – kirjoittaa en jaksa. Sisässäni olen luopunut kaikesta yhteydestä tämän Helsingin 'sivistyneen' yhteiskunnan kanssa, joka, kun kysytään tahtooko se allekirjoittaa suomalaisen adressin, vastaa: 'venäläisen, ruotsalaisen, ranskalaisen, tanskalaisen, saksalaisen, latinalaisen – mielellämme, mutta ei suomalaista.' En voi sanoa kuinka syvästi ylenkatson koko tätä itsekästä, epäkansallista ja epäisänmaallista 'sivistynyttä' yleisöä.¹⁶

"Teatterin on kyllä ollut vaikea tulla toimeen niin kauvan ilman tuloja, mutta me toivomme saavamme jonkun korvauksen valtiolta, ja silloin me kai selviydymme. Ikävä oli olla näyttelemättä, ja me valmistauduimme kuuden viikon lepoon, kun lupa [näytellä 26 p:stä alkaen] tuli salamankaltaisesti, niin että meidän on vähän vaikea saada valmiiksi uusi kappaleemme 'Madame Sans-gêne', jonka täytyy mennä perjantaina [30/11]. Et voi uskoa kuinka olemme väsyneet ja kuinka mielellämme luopuisimme teatterista, jos meillä vain olisi joku mahdollisuus." – [Ohimennen kirjeessä puhutaan

¹⁶ "Adressiriita" tarkoitti onnentoivitusadressin lähettämistä nuoren keisarin morsiamelle. Se päättyi niin, että *kaksi* adressia lähetettiin, toinen suomenkielinen, kansallismielisten naisten allekirjoittama, toinen saksankielinen niiden puolesta, jotka eivät katsoneet mahdolliseksi panna nimeään edellisen alle.

Antti Jalavastakin ja sanotaan: "hän on nykyään niin väsynyt ja alakuloinen, että on oikein surkeaa: vaivaloinen ja alituinen taistelu kansallisten oikeuksiemme edestä on painanut meidät kaikki alas ennen aikojamme."] Vielä mainitaan kirjeessä, että Ida Aalberg oli luvannut tulla näyttämään Reginaa Kustaa Aadolfin 300-vuotispäivänä, 9 p. jouluk., ja sittemmin helmikuulla kuukauden ajaksi.

Bergbom kävi marraskuulla Pietarissa sopiakseen Ida Aalbergin kanssa tämän vierailusta (aiottiin muun muassa ottaa Shakespearen Kleopatra, joka sentään jäi myöhemmäksi), neuvotellakseen Martti Wuoren kanssa hänen pian näyteltävästä uudesta kappaleestaan sekä vihdoin ostaakseen yhtä ja toista valmistuksenalalaisina olevia näytelmiä varten.

Ensimmäinen näytäntö pakollisen levon jälkeen oli 26/11, keisarillisena hääpäivänä, jolloin Aino esitettiin. Juhlailta alkoi Maamme-laululla, jonka torvisoittokunta esitti yleisön seisoessa. Sitten Olga Poppius lausui J. H. Erkon kauniin, korkealle morsiusparille omistetun runon, jota seurasi eläköönhuuto keisarille ja keisarinnalle sekä keisarihymni. Samanlainen juhla oli Ruotsalaisessakin teatterissa, mutta oli sillä virallisempi leima, syystä kun kuvernööri Palin esitti eläköönhuudon; ohjelmana oli Ulfäsan häät. – Kun sitte 28/11 Tuulispää oli vielä mennyt toisen kerran, annettiin 30/11 S. Sarion suomentama V. Sardoun 4-näytöksinen näytelmä *Rouva Suorasuu* (Madame Sans-gêne). Niinkuin muualla maailmassa, saavutti kappale meilläkin täyden menestyksen, ja hyvällä syyllä, koska pääosat suoritettiin erittäin kyvykkäästi. Nti Kirsti Sainio nimiroolissa onnistui paremmin kuin koskaan – hänen esityksessään oli reippautta, suoruutta ja sydäntä, niin että hän herätti vilpittömyötä myötätuntoa; Ad. Lindfors oli erittäin karakteristinen Napoleonina, Leino todellisuudentuntoa herättävä Fouchér, ja Halmekin oli sangen hyvä Lefebvrenä. Edelleen oli näyttämöllepanossa taitavasti harrastettu historiallista ja tyyllistä todellisuutta. Näytelmä meni ennen vuoden loppua 7 ja keväällä vielä 9, se on kaikkiaan 16 kertaa. Joulukuun merkkitapahtuma oli *Ida Aalbergin* kolmen illan vierailu.¹⁷ Hän esiintyi Reginana ensiksi 8/12 ja toisen kerran seuraavana päivänä, jolloin Topeliuksen näytelmä annettiin juhlanäytäntönä Kustaa Aadolfin 300-vuotismuiston kunnioittamiseksi. Näytäntö alkoi kuvaelmalla, jossa nähtiin sankarikuningas ruotsalaisten ja suomalaisten soturiensa ympäröimänä, ja jonka aikana soitettiin Jumala ompe linnamme. Sen jälkeen nti Sainio lausui Kaarle Krohnin sepittämän lennokkaan juhlarunon, ja sitä seurasi 30-vuotisen sodan marssi. Itse näytelmä – Ida Aalbergin ohella esiintyivät Leino Kustaa Aadolfina, Ahlberg Hieronymuksena ja Lindfors Larssonina – herätti niinkuin ainakin isänmaallisen tunnelman ja hehkuvan innostuksen yleisössä. – Näin otti teatterimme tehokkaasti osaa suuren muiston kunnioittamiseen, joka Helsingissä ja koko maassa oli monenlaisen juhlimisen aiheena. – Kolmannen kerran esiintyi vieraileva taiteilijatar Kirsti Fleminginä Elinan surmassa 12/12.

Puhumatta heidän toimeensa kuuluvista tavallisista huolista, oli tämä vuosi yksityisestikin raskaanlainen Bergbom-sisaruksille. Heidän sisarensa Augusta af Heurlin oli sairauden takia estetty huoneestaan liikkumasta, eikä Kaarlonkan terveys ollut hyvä, vaikka hän lakkaamatta oli työssä. Näistä seikoista Emilie puhuu miltei joka kirjeessään nti Elfvingille; itse hän kesti jotakuinkin, ollen toisia terveempi, joskin mieleltään alakuloinen.

"Teatterille", hän kirjoittaa 4/1, "tämä vuosi on ollut viimeistä valoisampi. Niinä kolmena iltana, jolloin Ida Aalberg esiintyi, väentulva oli kuulumaton, mutta niitä oli vain kolme. Paitse näitä iltoja 'Rouva Suorasuu' on ollut meidän paras succès sekä itse kappaleen että sen suuren menestyksen tähden, jonka Kirsti Sainio täydellä oikeudella siinä saavutti. Jollei hän pian mene naimisiin, vaan edistyy niinkuin tähän saakka, tulee hänestä luultavasti suuri taiteilija; personallisesti hän on hupainen, totuutta rakastava ja kelpo tyttö, josta me oikein pidämme." Sitten arpajaispuuhista Turussa ja Helsingissä: "Onhan ilahduttavaa että ystävät ovat toimeliaita, mutta en voi olla valittamatta, että asema on semmoinen että se on välttämätöntä." – Vähän myöhemmin Kaarlo kirjoittaa samasta

¹⁷ Aikaisemmin oli Ida Aalbergille hänen vieraillessaan suoritettu 150 mk näytännöstä; nyt hänelle maksettiin 300 mk illasta. Tämän muutoksen johdosta ei enään annettu lahjanäytäntöä, jolla ennen oli hänen tulojaan lisätty.

asiasta. Hän on auttava toimikuntaa Turussa järjestämällä sikäläisiä arpajaisia varten keväällä esittämänsä hebrealaiset kuvaelmat ja luettelee kuinka monta ja minkälaisia henkilöitä kuhunkin kuvaelmaan tarvitaan. Hän lupaa tuoda muassaan tarpeellista apua teatterista.

Ohjelmistosta vuoden vaihteella mainitsimme, että Nummisuutarit esitettiin 18/12 Leinon hyväksi ja uudenvuodenpäivänä (Leino taas Eskona ja Lindfors Mikko Vilkastuksena), Tuulispää loppiaispäivänä Olga Poppiuksen lahjanäytäntönä sekä "50 vuotta myöhemmin" Topeliuksen päivänä. – Uusi kappale annettiin 18/1; nimittäin *Vasantasena*, kuningas Cudrakan muinaisintialainen näytelmä, jonka Irene Mendelin oli suomentanut E. Pohlin saksalaisesta, 5-näytöksisestä mukaelmasta, ja siitä tuli samanlainen kassakappale kuin Rouva Suorasuusta – sekin meni 16 kertaa. Tämän selittää toiselta puolen näytelmän runollisuus, toiselta esityksen etevyys itämaalaisesti värikkään näyttämöllepanon ohella. Päärooleissa esiintyivät: Katri Rautio, sangen viehättävä rakkauden jalostama Vasantasena, Axel Ahlberg – Tsharadutta, Leino – Samsthanaka, Salo – Ariaka.

Runebergin juhlanäytännössä oli järjestelyn puolesta uutta ensimmäinen kuvaelma, jossa nähtiin runoilijan seppelöidyn kuvan ympärillä Suomen kansa eri kerroksineen; siitä astui vuorostaan esiin sivistyksen, maanviljelyksen, sodan ja rauhan, opin ja valistuksen edustajat lausuakseen kukin säejaksonsa Maamme-laulusta. – Näytäntökauden ainoa uusi kotimainen alkuteos tuli 15/2. Se oli Martti Wuoren 5-näytöksinen näytelmä *Ryöstö*.¹⁸ Todellisesta elämästä (Itä-Suomesta) otettu aihe ja maalaistyytit – kauppias Sipi Rahikainen (Kallio), talollinen Antti Valkeapää (Rautio) ja hänen Sohvi-vaimonsa (nti Lähteenoja), jotka liian herkkäuskoisina joutuvat ensin mainitun, koronkiskurin kynsiin, vanhempiaan sivistyneempi ja hienotunteisempi talontytär Hilma (nti Rängman), kaupungissa uusia tapoja oppinut Siiri- neiti (nti Sainio), kauppias Loikkanen (Närhi), hullu Syrjälän Sanna (rva Kahilainen) y.m. – olivat tosin hyvin näyteltyinä omansa viehättämään, mutta heikonlaisesti sommiteltuna, ilman tarpeellista draamallista vauhtia ja jännittäväisyyttä kappale ei kumminkaan herättänyt suurempaa mielenkiintoa. Se meni vain kolme kertaa.

Joku aika myöhemmin oli samalla näytelmällä parempi menestys Helsingin Työväen teatterissa – sen yleisö näyttää paremmin oivaltaneen kuvauksen todellisuutta, samalla kun se kenties vähemmän välitti heikkouksista. – Toisiakin uusia näytelmiä oli tulossa, mutta ne valmistuivat vasta seuraavaksi näytäntökaudeksi. Siitä saamme tietoa parista Minna Canthin kirjeestä Emilie Bergbomille:

(22/2) "Rakas Emilie! – Minä olen muuten ollut hyvällä kirjoitustuulella tämän vuoden alusta lähtien, vaikka olenkin influensaa potenu. Sanomalehdet ovat niin kärkevät ottamaan selkoa asioista jo vähää ennen kuin ne tapahtuvatkaan. Niin tiedätte kai jo että minulla on tekeillä kolminäytöksinen kansannäytelmä. Tänä päivänä saan toisen näytöksen loppuun, ja toivoakseni ensi kuussa saan kolmannen kirjoitetuksi. Mutta sitten ehkä kirjoitan kaikki vielä uudestaan, ennenkuin lähetän sen tohtorille kesälehtyyriksi. Kiitollinen olisin, jos saisin Tohtorilta taas neuvoja niinkuin ennenkin. Vielä minulla on semmoinenkin tuuma, että tämän näytelmän lopetettuani, tarttuaisin heti käsiksi

¹⁸ Martti Wuori on hyväntahtoisesti käytettäväksemme antanut muistoonpanoja suhteestaan Suomalaiseen teatteriin ja Bergbomiin. Niistä otamme seuraavat kohdat, jotka koskevat hänen ensimmäistä näytelmäänsä, *Ihmisten tähden* (kts III, s. 403), sekä tässä puheena olevaa *Ryöstöä*. – Keväällä 1891 tekijä oli lähettänyt edellisen kappaleen käsikirjoituksen Bergbomille, ja oli tämä luettuaan sen ilmottanut tulevansa tapaamaan häntä Pietarissa. "Myöhemmin samana keväänä", kertomus jatkuu, "sainkin eräänä päivänä, kotiin tultuani, Bergbomin käymäkortin, jossa hän pyysi minua iltasella tulemaan luokseen 'puhumaan yhteisestä asiastamme'. Pietarissa käydessään hän tavallisesti asui n.s. 'Suomalaisessa kortteerissa' Gontsharnajakadun varrella. Se on sama tonttipaikka, joka luultavasti vieläkin kuuluu Suomen kruunulle ja jossa, päitse ulkohuonerakennuksia, ei ollut muuta kuin jotensakin rappeutunut, pihan oikealle syrjälle rakennettu kaksikerroksinen kartano. Siinä muudan suomalais-venäläinen Abramov piti huokeahintaista majataloa suomalaisille. Koko laitos (muistaakseni on kartanon numero 20), joka ei ole kaukana Nikolain (s.o. Moskovan) rautatien asemalta, mutta kuitenkin jotensakin syrjässä keskikaupungista, ei tee tahi ei ainakaan silloin tehnyt miellyttävää vaikutusta. Mutta tohtorihan ei ollut vaativainen elantotavoissaankaan. 'Suomalaisessa kortteerissa' tuli toimeen suomenkielellä, kaikenlaisten Venäjällä vallitsevien muodollisuuksien suhteen (niinkuin esim. passiin nähden) siellä ei oltu kovin ankarointa, ja kun Bergbom ateriansa luultavasti söi muualla, niin ei hän suurempaa mukavuutta kaivannut, mihin päänsä kallistaa. Niinpä nyt huone, johon hänen luokseen astuin, oli yksikkunainen, kapea, pienehkö kamari, jossa seisoi pöytä ikkunan edessä, pari tuolia, sänky, piironki ja pesulaitos. Piirongin laatikosta, johon matkatavarat olivat sekaisin sulloitetut, veti tohtori esille sukkaparin, jotka pani jalkaansa, jääden sukkasilleen tallustelemaan, ja käsikirjoitukseni, jota pyysi minun ääneen lukemaan."

uuteen. Enkä antaisi sen ennakkoluulon tulla esteeksi, etten muka nyt kykenisi, koska juuri olen yhden kirjoittanut. Otan sen toisen sitten porvariselämästä, kun tämä on kansanelämästä.

"Muuten olen tätä kirjoittaessani tullut uudelleenkin siihen päätökseen, että kansan ihmiset ovat paljon draamallisempia kuin nykyaikaiset kultuuri-ihmiset. Luonteet ovat yksinkertaisemmat ja kokonaisemmat. Eikä niitä ehkäise mitkään reflektionit.

"Kyllä olisi hauskaa, jos pääsisin sitte heti kiinni semmoiseen aineeseen, joka innostuttaisi. Ehkä jos tämä tulisi syksyllä näyteltäväksi, se toinen sitten valmistuisi kevääksi." —

(29/3) – "Minä tässä juuri kirjoittelen näytelmäni. Arpajaishommat¹⁹ veivät aikaa, mutta loppupuolella kolmas näytös jo on. Se 'loppuklämmi' pitäisi saada hyväksi. En tiedä tuleeko tämä yleisöä miellyttämään, sillä se on raskaanlainen ja jotenkin synkkä. Riippuu paljon siitä, miten pääosa, Anna Liisa, esitetään. Erkon Kullervo kuuluu myöskin valmistuvan ensi vuodeksi. Kyllä kait tämä Anna Liisa pitäisi siinä tapauksessa mennä aikaisemmin, sillä Kullervon jälkeen se ei enää maistuisi miltään. Täälläkin näkee, että yleisön maku on järkiään muuttunut. Ei se enää rakasta realismia, kuta satumaisempaa ja kevyempää, sitä parempi."

Niinkuin jo tiedämme, oli *Ida Aalberg* luvannut kevättalvellakin tulla vierailemaan, ja vierailunäytännöt alkoivat 20/2²⁰ Schillerin Maria Stuartilla, joka meni kolme kertaa yhtä jaksoa (ja neljännen 15/3 kansannäytäntönä). Emme tarvitse sanoa, että taiteilijatar tässä suuressa roolissaan tyydytti korkeimpia vaatimuksia. Epäilemättä hän siinä näyttelikin, niinkuin arvostelijat sanoivat, paremmin kuin ennen taikka ainakin paremmin kuin kiertomatallaan, sillä puhumatta siitä että turnee-ohjelmistossa ei ollut tätä eikä muita samanarvoisia klassillisia rooleja, esiintyi hän kotoisella näyttämöllä turvallisemmassa ympäristössä kuin matkoilla ollessaan, ja sentähden esityskin oli tynempi, eheämpi. – Vierailu-ohjelmiston huomattavin numero oli uusi Ibsenin näytelmä *Pikku Eyolf*; ensi-ilta 1/3. Ida Aalberg oli Rita, onneton rouva, joka kärsii siitä että hän on ulkopuolella miehensä, Allmersin, sisimpiä ajatuksia ja harrastuksia. Näyttelijättären esitys oli nyt samoin kuin säännöllisesti Ibsenin naisrooleissa niin hienosti ja syvästi harkittua, että henkilön sisällinen elämä ja kehitys tuli havainnollisemmaksi ja kirikkaammaksi kuin lukiessa. Vaikuttavasti näyttelivät muutkin: Ahlberg Allmersina, Olga Poppius Astana, Salo Borgheimina ja nti Lähteenoja Rotta-Ullana. Näytelmä meni neljä kertaa. – Sen jälkeen Ida Aalberg vielä esiintyi kahtena iltana Cypriennenä Erotaan pois kappaleessa ja niinkään kaksi kertaa toisessakin turnee-loistoroolissaan, jota ei ennen oltu Suomalaisessa teatterissa näytelty. Tarkotamme pääosaa A. Dumas nuor: n näytelmässä *Kamelianainen*, yksi niitä ranskalaisia draamoja, jotka olivat Bergbomille kovin vastenmielisiä. Ensi-ilta oli 19/3, toinen ja samalla viimeinen vierailunäytäntö 20/3. Marguerite Gautier'n rakastajaa, Armand Duvalia, näytteli Salo, ja hänen isäänsä Lindfors.

Juuri Ida Aalbergin vierailuajana olivat arpajaiset Turussa ja Helsingissä. Mainitsemme molemmat yhdessä, koska Bergbom helmikuun lopulla kävi Turussa avustamassa

¹⁹ Kuopiossa oli ollut arpajaiset suomalaista yhteiskoulua varten. Tulot tekivät 4,500 mk, josta "sveesit ovat harmissaan. Heidän arpajaisensa yhteiskoulunsa hyväksi ei tuottanut kuin 1.800 mk."

²⁰ Samana iltana tapahtui Alexander Slotten "uloskatsominen" Arkadiasta, joka antoi sanomalehdille aiheita tuhlata niin paljon painomustetta. Slotte, joka aikoinaan itse oli yrittänyt näyttelijäksi sekä sitte myöskin näytelmäkirjoittajaksi, mutta nyt oli Hufvudstadsbladetin teatteriarvostelija, oli ruotsalaiseen aikakauskirjaan "Nordisk revy" sepittänyt yleisarvostelun Suomalaisesta teatterista ja tietenkin asettanut sille tunnetulle ylemmyyden kannalle, jolta meidän ruotsalaisemme vanhastaan olivat katselleet tätä taidelaitosta. Päivälehti julkaisi arvostelun arvostelusta ja teki suomalaisillekin lukijoille tunnetuksi, mitä Slotte oli kertonut ulkomaalaisille, että teatteri "tapansa mukaan" oli näytelty vanhaa käännettyä [ikäänkuin ei teatterimme monta vuotta olisi ollut ruotsalaisten näyttämöjen rinnalla, jopa edelläkin mitä alkuteosten lukuisuuteen tulee], että näyttelijät ja yleisökin oli alhaisella sivistyskannalla y.m.s. Ymmärrettävästi tämä herätti suuttumusta varsinkin nuoremmissa, jotka olivat niin kokemattomia, että olivat odottaneet parempaa. Kun Slotte sitte Ida Aalbergin ensimmäisenä vierailu-iltana viimeisellä väliajalla tuli teatteriin, kokoontui eteisessä joukko ylioppilaita hänen ympärilleen 'katsomaan' häntä. Joku lausui ensin tynesti, ettei häntä mielellään nähty teatterissa, ja kun hän ei kohta mennyt, kuului joitakuuta "ulos!" huutoja, joita asianomainen totteli. Mitään merkillisempää ei tapahtunut, mutta olihan siinäkin tekstiä ruotsalaisille kynäilijöille. – Pari päivää myöhemmin Hufvudstadsbladetin päätoimittaja kirjoitti Bergbomille kuulleensa, että johtokunta ei ollut pahoillaan tapahtumasta, ja pyysi saada tietää mikä johtokunnan kanta oikeastaan oli! Johtokunta päätti yksimielisesti olla kirjeseen vastaamatta, jota Hbl rankaisi sillä että arvostelijan vapaapiletti lähetettiin takaisin. – Helmikuulla 1906 lehti leppyneenä jälleen alkoi arvostella teatterin näytäntöjä.

arpajaistoimikuntaa. "Kaarlon matka", Emilie kirjoittaa 1/3, "ei tehnyt häntä huonommaksi, vaikka hän kyllä on sangen heikko; hänen pitäisi saada rauhassa maata muutamia päiviä, mutta mistä ottaa aikaa siihen? Viikon päästä on suuret arpajaiset täällä, ja työ niitä varten vaatii totta tosiaan sekä aikaa että voimia." Oli nimittäin niin että Bergbom-sisarustenkin, tavallisuuden mukaan, täytyi olla mukana valmistamassa rikasta iltamaohjelmaa, johon kuului draamallistakin: *Miranda*, draamallinen kuvaelma Z. Topeliuksen runon mukaan,²¹ *Nukkekaupassa* (Puppenfée), 1-näytöksinen tanssinäytelmä. Arpajaisissa Seurahuoneella 9/3, joiden ohjelmasta vielä mainittakoon Jean Sibeliuksen uusi, kaunis orkesterisävellys Rydbergin runoon "Skogsrået", oli mahdottomasti väkeä ja ilta kaikin puolin onnistunut. Puhdasta voittoa saatiin 13,654 mk 8 p.; Turussa oli puhdas tulo 2,645 mk 84 p.

Näytäntöjä annettiin Helsingissä vielä lähes kuukauden ajan, mutta vähemmällä menestyksellä kuin ennen tänä vuonna. Parhaimmat huoneet saatiin, kun nuo arpajaisissa ensi kerran näytellyt *Miranda* ja *Nukkekaupassa* esitettiin neljä kertaa peräkkäin (27/3-31/3); mutta sitten seuraavat premiäärit eivät saavuttaneet yleisön myötätuntoa. Ne olivat Jalmari Finnen suomentama Molièren *Naisten koulu* (3/4) ja L. Fuldan 3-näytöksinen komedia *Toverukset* (5/4). Edellisessä Lindfors oli Arnolphe ja Olga Poppius Agnes, jälkimäisessä Olga Salo Thela Hildebrandt, Rautio hänen miehensä, Halme tohtori Wulff, nti Rängman Gertrud, nti Lähteenoja Babette Seiler, nti Stenberg rouva Möbius. Kritiikki ei kieltänyt tunnustustaan, mutta yleisö oli nähtävästi väsynyt paljon tarjonnan maaliskuun jälkeen. Viimeksi tuli kaksi kansannäytäntöä 15/4. Kuinka äkkipussi kesytetään ja Elämä on unelma.

Entiseen tapaan teatteri nyt koetti onneansa maaseuduilla. Jo ennen Helsingistä lähtöä näyteltiin *Tampereella* (4/4-7/4) kaksi kertaa Tuulispää ja kerran *Naisten koulu*. Sen jälkeen menttiin Turkuun, jossa annettiin 14 näytäntöä (15/4-13/5).

Tuskin seurue Turussa oli alkanut työnsä, kun sinne Helsingistä saapui surusanoma, että yksi Suomalaisen teatterin hartaimpia ystäviä, *Kaarle Fridolf Wahlström*, oli kuollut 18 p. huhtik. Virkauraltaan Wahlström oli kameranisti ja v: sta 1890 lääninkamreeri – siis, niinkuin outo olisi arvostellut, "numerojen mies", jonka mieli tavallisesti ei ole muuhun kiintynyt kuin virkatehtäviin. Semmoinen Wahlström ei kuitenkaan ollut, joskin kyllä etevä virkamies. Samaan aikaan kuin hänen ystävänsä Antti Jalava hän oli nuorena ylioppilaana liittynyt niiden joukkoon, jotka suomalaisuuden asiaa harrastivat, ja hän pysyi yhä uskollisena nuoruuden ihanteilleen. Kaikkiin suomalaisiin pyrintöihin 1860-, 70- ja 80-luvuilla hän voimiensa mukaan otti osaa ja erittäinkin hän uhrasi aikaa ja työtä Suomalaisen teatterin palveluksessa. Vaikka se ennenkin on mainittu, muistutamme tässä, että hän 14 vuotta oli teatterin rahastonhoitajana ja 18 vuotta, kuolemaansa asti, johtokunnan jäsenenä. Syystä kun ei ollut kirjailija enemmän kuin puhujakaan, hän ei julkisesti esiintynyt eikä siis tullut laajemmalti tunnetuksi, mutta ystäväpiirissä hän vaatimattomana, suorana, tulevaisuuteen luottavana miehenä oli arvossa pidetty. Mitä hän oli ollut Bergbom-sisaruksille, näkyy seuraavista sydämellisistä sanoista, jotka Bergbom, valittaen että teatteri esti häntä tulemasta hautajaisiin, Turusta sisarelleen kirjoitti: "Wahlströmin kuolema on aina mielessäni, niin etten juuri voi muuta ajatella. Kun muistelen kuinka uskollinen hän on ollut, kuinka monesta vaikeasta hetkestä me hänen avullaan olemme suoriutuneet, kuinka hän ei koskaan ollut vaativa, vaan aina antava, esiytyy hänen rehellinen, lämmin ja kärsivällinen luonteensa niin elävässä valossa kuin entisinä aikoina; sillä oikeassa olet, että me viime aikoina tulimme kauvemmas toisistamme kuin itse olisimme tahtoneet. Levätköön hän rauhassa." – Sanat "kauvemmas toisistamme" saavat selityksensä siitä tosiasiasta, että Wahlström jo useita vuosia ennen kuolemaansa kivuloisena vetäytyi pois ystävien seurapiiristä. – Seurueen jäsenetkin oivalsivat, että he Wahlströmissä olivat menettäneet, niinkuin B. Leino kirjoittaa, "rakkaan ystävän – yhden niistä vanhoista pylväistä", ja toimittivat haudalle seppeleen "kiitollisuudella Suomalaisen teatterin näyttelijäkunnalta". —

²¹ Tämän kuvaelman on Jalmari Finne laatinut suomalaiseen asuun; mutta säilyneistä käsikirjoituskatkelmista päättäen Kaarlo Bergbom on sen sommitellut taikka ollut siinä osallinen.

Menestys Turussa oli keskinkertainen. Vasantasena ja Suorasuu eivät herättäneet suurempaa suosiota. Sitä vastoin Nukkekaupassa, jota Bergbom sanoo "sietämättömäksi" ja jonka "sieluton heilunta" oli hänelle varsinkin vastenmielinen kuolemantapauksen tuottamassa tunnelmassa, viehätti Turkulaisia äärettömästi. Toukokuun alussa Ida Aalberg tuli vierailemaan ja esiintyi kaksi kertaa Kamelianaisena, kerran Maria Stuartina ja kerran Cypriennenä.

Mitä Turussa teatterista sanottiin, saadaan tietää nti Elfvingin kirjeestä Emiliele (18/5):

"Tiedät jo että viimeinen ilta oli loistava kaikkeen paitse tuloihin nähden. Paras vaikutelma ja rakkaimmat muistot näyttää sentään kaikissa kansankerroksissa säilyvän Maria Stuartista. Se näytöntö mainitaan yhä edelleen jonakin aivan extraerinomaisena, jota se itse asiassa olikin. Toisella rivillä aikamiehet olivat itkeneet kilpaa naisten kanssa. Yleisö oli kauttaaltaan hyvin liikutettu. Kamelianaisesta oli eri mieliä, mutta moni, ainakin naisista, näki Margueritessä ei ainoastaan martyyrin vaan suorastaan ihanteellisen olennon, kun hän kuolee. – Hyvin hauskaa oli nähdä, kuinka vähän Kaarlo pitää siitä kappaleesta. – Yleisarvostelu sekä Idasta [Aalberg] että ylipäättään Suomalaisen teatterin näytännöistä näyttäytyy nyt niinkuin alussakin kahdenlaisena. Niin pian kun aletaan siitä puhua, huomaa kuka osaa suomea kuka ei. Ne, jotka täysin ymmärsivät kaikki, olivat, mikäli tiedän, aina tyytyväisiä, jota vastoin ne, jotka eivät osaa kieltä, tarttuivat joihinkin sivuseikkoihin nyppiäkseen niitä, niin että kokonaisvaikutelma hävisi. – Mutta miten lieneekään, joka taholta annetaan teatterille tunnustusta ja kunnioitusta – joskin eri määrässä, riippuen mielenlaadusta. Niin kauvas on päästy, että tohtori Hahlkin suuttuu, kun toinen tai toinen alkaa puhua, kuinka se taikka se näyteltiin Tukholmassa, ja sen luen hänelle kunniaksi. Kumminkin on Tukholma muutamille vielä sama Eldorado, joka se oli meille Kustaa III: n aikana. Eikö se ole käsittämätöntä!"

Turusta muutettiin *Poriin*, jossa Bergbom huhtikuun lopulla oli käynyt valmistamassa asioita. Siellä annettiin 7 näytöntöä 17/5-26/5. Porista taasen matkustettiin *Tampereelle*, jossa vielä näyteltiin 5 kertaa, 28/5-3/6. Kummassakin paikassa esitettiin Rouva Suorasuu (2 k.) ja Vasantasena pääkappaleina.

Kirjeessään Betty Elfvingille Emilie Bergbom (6/8) arvostelee näytöntökautta seuraavin sanoin:

"Teatteri päättyi tänä vuonna sangen hyvin, nimittäin taloudellisesti; taiteellisesti vuosi oli vähemmän onnellinen kuin useimmat muut. Meillä ei ollut ainoatakaan etevää kotimaista uutta kappaletta, eikä myöskin mitään ensi luokan ulkomaalaista. Suorasuu, Vasantasena ja Pikku Eyolf, ovathan ne kaikki melko hyviä, mutta ei sentään mestariteoksia." —

Vajaus alentui tänä näytöntökautena tuntuvasti, ja oli siitä kiittäminen ylempänä mainituita keräyspuuhia. Oltuaan edellisenä vuonna lähellä 30,000 teki se nyt noin 4,300 mk. – Muista seikoista merkittäköön seuraavaa. Niinkuin ennen on kerrottu oli Salan kuoleman jälkeen (1892) päätetty kysyä *Kasimir Lönnbohmilta* (Leino), olisiko hän halukas rupeamaan johtajan apulaiseksi. Lönnbohm, joka oli hoitanut teatteriarvostelijan virkaa *Päivälehdessä*, ei kuitenkaan antanut vastausta ennen kun maaliskuulla 1895. Se oli myöntävä, ja hänet otettiin 1 pstä kesäk. teatterin palvelukseen. – Seurueen jäsenistä erosivat nti *Emilie Stenberg*, jonka jäähyväisnäytöntö kuitenkin oli vasta syksyllä, nti *Hilma Liiman* ja *Anton Franck*; uusia vuoden alkupuolelta olivat *Evert Suonio* (Sutinen)²² ja nti *Sirkka Hertzberg*.²³

Vielä on muistettava, että teatteri 28 p. maalisk. menetti yhden hartaimpia suosijoitaan, *Berndt Otto Schaumanin*, joka silloin 74-vuotiaana vapautui armottoman taudin tuottamista kärsimyksistä. Schauman oli kyllä suvultaan ja kieleltään maamme ruotsalaisia, mutta hengeltään hän oli innokas suomalaisuuden ja kansallisen nousumme harrastaja. Ennen kaikkea hän oli taiteenystävä, ollen niin avaramielinen, että hän yhtä hehkuvasti rakasti kaikkia taidelajeja – itse tosin harjottamatta

²² Evert Suonio (Sutinen), s. 26/10 1871 Leppävirran Sorsakoskella, sahanhoitajan poika, käynyt Viipurin kl. lyseettä sekä Helsingin kauppaopiston, ollut puoli vuotta Aspegrenin teatterissa; jo 1892 keväällä tullut oppilaaksi Suomalaiseen teatteriin, mutta syystä kun liittyi Ida Aalbergin turneeseen vasta vsta 1895 seurueen varsinainen jäsen. S.v. mennyt naimisiin nti Kirsti Sainion kanssa.

²³ Sirkka Hertzberg, s. 2/1 1877 Joensuussa, merikapteeni Verner H: n ja Brita Parviaisen tytär. Käynyt Helsingin tyttökoulun. Mentyään naimisiin maist. Samuli Sarion kanssa eronnut keväällä 1899.

ainoatakaan, mutta kykynsä mukaan neuvoen, avustaen ja rohkaisten taiteilijanalkuja. Muun muassa hän oli Suomalaisen teatterin ystävä ja ensi vuosina johtokunnankin jäsen. Schaumanin ulkonaisessa olemuksessa ja tulisessa luonnonlaadussa oli jotain eriskummallista, joka ihmetytti outoja, mutta niille, jotka oppivat lähemmin tuntemaan tämän "originaalin", hän oli jalon idealistin, epäitsekkään, vaatimattoman yleisinhimillisten ja isänmaallisten sivistysrienteiden puoltajan esikuva. Suomalaisen näyttämön puolesta Kaarlo Bergbom laski kunnioituksen seppeleen hänen hautakummulleen.

Näytäntöjä oli annettu 120 ja niissä: 16 kertaa Rouva Suorasuu, Vasantasena; 11 Nukkekaupassa; 7 Tuulispää; 5 *Nummisuutarit*, *Pahassa pulassa*, Setä Bräsig, Kuninkaanalut, Maria Stuart, Mustalainen; 4 *Papin perhe*, *Miranda*, Jeppe Niilonpoika, Pikku Eyolf, Porvari aatelismiehenä; 3 *Kumarrusmatka*, *Amalia ystävämme*, Kavaluus ja rakkaus, Charleyn täti, Toverukset, Erotaan pois, Kamelianainen, Saituri; 2 *Murtovarkaus*, *Spiritistinen istunto*, *Regina von Emmeritz*, *Postikonttorissa*, *Ryöstö*, Taistelujen väliajalla, Naisten koulu; 1 *Pappilan tuvassa*, *Elinan surma*, *Aino*, *Naimiskauppa*, *50 vuotta myöhemmin*, *Ei voi*, *Saimaan rannalla*, *Setä*, Kuinka äkäpussi kesytetään, *Elämä on unelma*, *Voimakkaita naisia*.

Näistä 41 kappaleesta oli kotimaisia 19 ja uusia 10.

XXIV

Neljäskolmatta näytäntökausi, 1895-96.

Tavallisuuden mukaan Kaarlo keväällä oli hyvin rasittunut. Talven työ oli niinkuin ainakin voimia kysynyt, ja erittäin kovat pakkasetkin olivat ahdistaneet hänen terveyttään. Lääkärin tutkimuksen tulos oli: sydän kaipasi hoitoa, vaikkei se ollut vakavasti viottunut; enemmän pilalla oli hermosto, jota paitse vanhoja reumatismien jälkiä oli huomattavissa. Kaarlo lähti 8/6 yhdessä Emilien kanssa ulkomaille; Berlinissä heidät neuvottiin Marienbadiin. Sieltä Emilie 6/7 kirjoittaa nti Elfvingille:

"Tänne me jouduimme eikä Kuopioon, niinkuin toivoin, etkä, rakas Betty, voi uskoa, kuinka sanomattoman ikävä täällä on. Lääkärit katsoivat tätä paikkaa sopivaksi Kaarlolle; onko niin, on tulevaisuus näyttävä, vastaiseksi en voi huomata hyviä oireita, paitse että hän on laihtunut. Matkalla hän vilustui ja sai vaikean katarrin, joka itsepäisesti jatkuu. Tämmöinen joutilas kylpyläelämä on kerta kaikkiaan idioottista ja täällä kaksinkerroin. Tietysti on täälläkin paljo hyvää, kelpoa ja älykästä, mutta ei pääse siihen käsiksi. Itse paikka on erittäin kaunis. Marienbad sijaitsee laaksossa, jota korkeat metsäiset harjut ympäröivät kolmelta puolen. Kävelytiet mitä ihanimmat. Itse Marienbad on 680 metriä merenpinnasta, mutta eräs paikka, johon usein kävelemme, on 800 metrin korkeudella ja siellä on erittäin helppoa ja ihanaa hengittää. Vahinko vaan että ilma aina on rumaa: olemme täällä olleet 3 viikkoa, eikä meillä luullakseni ole ollut kolmeakaan poutapäivää. Luonnollisesti semmoinen ilma tekee ettei voi nauttia kävelyistä todella ihanissa metsissä, ja se on ainoa huvimme. Kylpypaikassa käy noin 12,000 vierasta vuosittain, lähes 5 kuukauden aikana. Nyt on sentään pääsesonki, ja yleisö on puolta lukuisampi kuin tullessamme. Se osa yleisöä, joka leimaa kokonaisuuden, muistuttaa ulkonäöltään suuresti 'Fliegende Blätterien' kuvia, mutta niin lienee laita useimmilla suuremmilla kylpypaikoilla. Vahvasti edustettu on israelilainen aines, siitä osasta saakka, joka kaupittelee vanhoja vaatteita, aina ylös paroni von Silbersteiniin, mutta kyllä eri luokat pysyttäytyvät tarkasti erillään toisistaan, vaikka vaeltavat ympäri ryhmittäin – aina monta yhdessä. Tiistaina 16 p. matkustamme täältä; ensin Nürnbergiin, koska Kaarlo tahtoo nähdä vanhaa, viehättävää kaupunkia. Siellä viivymme päivän, ja sitte minä lähden Berlinin ja Lyybekin kautta kotia: 24 p. aamulla on minun oltava virassani. Kaarlo ei ole vielä päättänyt mihin matkustaa: ehkä Schwarzwaldiin, ehkä Visbyhyn taikka johonkin toiseen kylpypaikkaan – 'jälkiparannusta' varten. Minä tahtoisin, että hän tulisi Hankoon, mutta hän ei ole huvitettu siitä. Hän pyytää olla niin kauvan kuin mahdollista erillään meidän eripuraisuuksista ja riidoista. Ikävä on kuitenkin tietää hänen olevan yksin vieraassa maassa, kaukana kotoa, niin heikkona kuin täällä; näillä kolmella viikolla hän on jo kaksi kertaa ollut niin raihnainen, että hänen on täytynyt maata pari kolme päivää. – Kaarlo lähettää sinulle terveisiä. Jos hän palaa niin varhain, että hän ennättää käydä luonasi maalla, niin hän tulee päiväksi Turkuun. Nyt hänet on ankarasti kielletty työtä tekemästä, mutta 'jälkiparannuksilla' ollessaan hän aikoo olla ahkera. Oma rakas Bettyseni, en voi sanoa kuinka onnellinen olisin, jos tänä vuonna saisimme esittää kenraalisi [Sprengtportenin oppilaat] näyttämöllä. Erkon Kullervo on valmis, niin että se varmaan näytellään, mutta onko se onnistuva niinkuin Aino? Ensimmäinen teos jotakin laatua menestyy aina paremmin kuin toinen." —

Bergbom oli niin huvitettu vanhasta Nürnbergistä, että hän viipyi siellä muutamia päiviä sisarensa lähdeytyäkin. Heidän erotessaan hänen mielensä oli tehnyt Schwarzwaldiin, mutta tuskin hän oli yksin, niin sisaren "sanat saivat kummallisen vallan". – "Minä ajattelin", hän kirjoittaa, "sinä tiedät kyllä parhaiten, mikä minua hyödyttää ja niin valitsin Visbyn." Ja sinne hän sitten matkusti Regensburgin, Berlinin ja Stettinin kautta. – Kumminkaan ei paikka näy olleen suotuista. Kaarlo kiittää tosin Visbyn rauhallisuutta, että ilma oli "sanomattoman lempeä ja suloinen, vaikka kostea", mutta kylvyt olivat hänestä rasittavia. Hän päättikin sielläolonsa varhemmin kuin aikonut oli ja matkusti vielä teatteriasioissa pikimmältään Stettiniin ja Berliniin. – Ennen lähtöään hän oli

mukana pidoissa, jotka eivät häntä miellyttäneet. "Täällä on ollut pidot suomalaisille isänmaallisine, veljellisine sanatulvineen. Minun täytyi vastata semmoiseen vrövlisiin (laverteluun). En viitsi kertoa koko tapausta. Se oli niin perin tyyppillinen meikälaisten torpparikannalle. Suullisesti saat kuulla enemmän. Se on melkoisesti vähentänyt haluani vatedes käydä ruotsalaisissa kylpypaikoissa. Kyllä on surkeaa olla niin pieniä kuin me olemme." – Kaarlo ilmotti tulevansa kotia elokuun kolmannella viikolla.

Lähimmän tulevaisuuden toiveista Emilie kirjoittaa 15/8 ystävättärelleen:

"Minusta me nyt alamme vuotemme melkoista suuremmalla luottamuksella kuin edellisinä syksyinä. Että Jumala on siunannut maamme kerrassaan hyvällä ja runsaalla sadolla, on jo itsessään suuri kiitollisuuden ja ilon aihe, mutta meille se on sitä kaksinkertaisesti, sillä kaikki suomalaiset yritykset ovat äärimmäiseen saakka riippuvaiset vuodentulosta ja siitä johtuvasta kansan paremmasta varallisuudesta. Virkamiehillä on aina omansa, niin hyvinä kuin huonoina vuosina, *mutta* meidän yleisömmme oikeastaan ei ollenkaan ole sitä luokkaa. En osaa sanoa kuinka onnellinen olisin, jos tänä vuonna voisimme maksaa kaikki velkamme. Jos me nyt saamme kolme suurta kotimaista kappaletta ja yhden Shakespearen (Talvinen tarina), niin onhan kirjallinen ja taiteellinen puoli täysin pelastettu; jälellä on nyt, niinkuin useimmin muulloinkin – taloudellinen. Pyhänä 1/9 me alotamme. Me näyttelemme aina ensiksi kotimaisen kappaleen ja tällä kertaa Aion; sitte tulee Vasantasena. Ensi viikkoina annamme ainoastaan kansannäytöntöjä; ensimmäinen uusi kappale, 18/9, on Figaron häät, jos vain asianomaiset valmistuvat. Lindforsilla (Figaro) ja rva Poppiuksella (Susanne) on kummallakin noin 25 arkkia opittavana; jälkimäiseen nähden olen kyllä varma, mutta Lindfors! mitä häneen tulee, ei koskaan tiedä mistä tuuli käy. – Kaarlo on nyt Berlinissä – hän toivoo vähän saavansa nähdä Talvisen tarinan, joka olisi hyvin edullista meidän laitoksillemme täällä. – Kyllä hän erotessamme Nürnbergissä oli paljon parempi, mutta hän voi aina paremmin syksyllä ja kesällä; sitte tulee talvi pakkasineen, katarreineen ja influenssoineen, Kaarlon leppymättömät viholliset." —

Minna Canthin kirjeistä Emilielle näemme, että hän kesällä vielä pani paljon työtä uuteen näytelmäänsä. Hän kirjoitti näet 10/7 Marienbadiin, että hän jo yhteen aikaan piti sitä valmiina, mutta kun hän oli lukenut sen muutamille ystävilleen, hän huomasi kolmannen näytöksen kelvottomaksi ja rupesi laatimaan sitä uudestaan. Kuukautta myöhemmin (15/8) hän sanoo kappaleen vihdoinkin monien korjausten jälkeen olevan valmiina, ja vähän sen päästä, 20/8, hän lisää:

"Nyt sen lähetin postiin, ja oikein tuntuu hyvälle, kun sai sen pois käsistään.

"Ei siihen välttämättä Leinoa²⁴ tarvita, siellä on kyllä muita, jotka voivat miesosat toimittaa. Anna Liisan osa on pääasia. Siitä riippuu koko kappaleen menestys. Olen arvellut, että rouva Rautio siihen ehkä parhaiten sopisi. Mutta kuinka olisi, jos neiti Sainio saisi hänen kanssaan vuorotella? Luultavasti lähtee joku osa teatteria maaseudullekin tänä vuonna, koska tulee kolme kotimaista kappaletta, niiden seassa Erkon suurenmoinen Kullervo. Keneltä on kolmas kappale,²⁵ vai onko se vielä salaisuus?

"Olisin hyvin utelias tietämään, mitä te nyt pidätte tästä Anna Liisasta. Minä puolestani olen hyvin tyytyväinen *ensimmäiseen* ja *toiseen* näytökseen. Ne ovat mielestäni oikein draamallisia. Kolmannen suhteen olen epäilevällä kannalla. Luulen kumminkin, että se näyttämöltä on parempi kuin lukien. Harjoituksissa on modifioerattava. Vaikkei yleensä ole hyvä, että puhelu varsinkin kansankappaleissa on liian kiireellinen, koska se silloin tuntuu luonnottomalta ja enemmän niinkuin ulkoläksyn lukemiselta, luulen että kolmannessa näytöksessä kumminkin täytyy forseerata niissä kohden, missä Anna Liisa ei ole näyttämöllä ja varsinkin hänen ensimmäisen ja toisen esiintymisensä välillä, ja siinä kun vieraat tulevat. Mutta Anna Liisan esillä ollessa ei. Sillä tavoin tulevat hänen kohtauksensa ikäänkuin alleviivatuiksi, ja ne hän ne juuri ovat pääasiana. En sitä saanut niin subliimiksi, kuin olisin tahtonut, se ei silloin olisi ollut niin todellinen. Ajattelin panna loppuun

²⁴ B. Leino oli ulkomailla.

²⁵ Emilie oli arvattavasti tarkottanut Sprengtportenin oppilaita.

Ristolán emännän pyynnön Rovastille, että hän pitäisi heille raamatunselityksen, tanssi ja muu semmoinen huvitus heitä ei nyt kumminkaan haluttaisi, johon nuoret myöntäisivät. Rovasti sen johdosta kehottaisi laulamaan virren värssyn, ja sitä tehtäessä esirippu laskisi. Todellista se kyllä olisi, mutta pelkäsin, että kenties tuo ei kumminkaan soveltuisi. Vai kuinka? – Eikö toisekseen ole niin, että kappale on loppunut silloin kun Anna Liisa poistuu näyttämöltä?" —

* * * * *

Näytännöt alkoivat niinkuin Emilie kirjeessään oli suunnitellut. Kansannäytäntöinä annettiin Aino, Vasantasena ja Nummisuutarit viitenä iltana. Ensimmäinen uusi kappale oli Niilo Salan suomentama Björnsonin 3-näytöksinen *Sigurd Slembe* 18/9. Näytelmä oli huolellisesti harjoitettu, ja Ahlbergia nimiroolissa, Saloa Haraldina, nti Lähteenojaa Frakarkina, nti Rängmania Anghildina ynnä muitakin vähemmissä osissa kiitettiin heidän työstään, mutta kuitenkin ei draama, joka on runoilijan nuoruudenteoksia (1862), saanut osakseen yleisömmen suosiota. Se annettiin kolme kertaa. – Lähinnä sen jälkeen tuli ohjelmistolle uusi komedia, Anni Levanderin suomentama Marivaux'n 3-näytöksinen *Lemmen leikki* (*Le jeu de l'amour et du hasard*), Lääkäri vastoin tahtoansa jälkikappaleena. Ensimmäisessä meillä esitettyssä oikean rokokooajan huvinäytelmässä olivat hra ja rva Suonio Dorante ja Silvia sekä Lindfors ja rva Kahilainen Arlequin ja Lisette; varsinkin kahta jälkimäistä mainittiin naurunsynnyttäjinä.

Sitte seurasi 27/9 *Emilie Stenbergin* lahja- ja hyvästijättönäytäntö – Kuopion takana ja Kyökissä – ja se muodostui sydämelliseksi juhlahetkeksi eroavalle näyttelijättärelle. Kun primadonnat tulevat ja menevät, ovat kunnianosotukset heidän mukaisensa, loistavat, mutta loiston takana on usein varta vasten tilattua, sillä tiedetäänhän että asianomaiset *vaativat* meluavaa tunnustusta. Toista on kun vaatimaton, hiljainen taiteen palvelijatar, niinkuin nyt nti Stenberg, saa odottamattoman suuren tunnustuksen, siinä ei voi olla mitään teennäistä, vaan lähtee se vilpittömästi myötätunnosta ja kiitollisuudesta. Miten näytelmät tänä iltana olivatkin iloisia, seurattiin nti Stenbergin näyttelemistä ruustinnana ja Kristiinana osanotolla, jossa nauru ei ollut kaukana liikutuksesta. Kukkalahjoja y.m. kunnialahjoja näyttelijättärelle antoivat Kaarlo ja Emilie Bergbom, teatterin johtokunta ja jäsenistö sekä yleisö, Ruotsalaisen teatterin jäsenistö, Suomalainen naisyhdistys j.n.e. Johtokunnan antaman kukkaislyyryn nauhoissa oli kirjoitus: "Emilie Stenberg 1875-1895. Kiitollisuudella hartaasta ja uskollisesta työstä suomalaisen näytelmätaiteen palveluksessa."

On jo ennen sanottu (kts. II. s. 195), mikä nti Stenbergin asema teatterissa oli. Siihen lisäämme vain seuraavan otteen Emilie Bergbomin kirjeestä nti Elfvingille (30/9):

"Hyvin ikävä on ollut sanoa hyvästi Emilie Stenbergille, mutta hupaista oli nähdä sitä erinomaista sydämellisyyttä, jota kaikki ilmoitavat näissä erojaisissa. Monena vuonna säästetty ystävyys ja kiintymys nyt purkautui. Hupaista on molemmin puolin voida näin erota ystävyudessa ja rakkaudessa. – Kulukoon hänen jäljellä olevat päivänsä ilossa ja levossa, lämpimimmät onnentoivotuksemme seuraavat häntä; hän on ollut meille uskollinen ystävä näinä 20 vuotena."

Samassa kirjeessä luetaan edelleen: "Teatterille syyskuu on ollut sängen hyvä. [Sittemmin huomattiin että se oli paras syyskuu, mikä teatterilla konsanaan oli ollut.] – Ylihuomenna (keskiviikkona) menee rva Canthin uusi kappale, ja minä olen oikein levoton, ennen kun olen nähnyt, miten yleisö ja kritiikki vastaanottavat sen. Molemmat ensimmäiset näytökset vaikuttavat välittömästi ja elävästi; viimeinen (kolmas) näytös ei ole yhtä voimakas. Jollei kappale menesty, niin hän tietysti syyttää teatteria ja esiintyjä." [Näistä sanoista huomaa, että ystävyys ei ollut yhtä luottavainen kuin muuin.]

Emilien pelko oli turha, sillä *Anna Liisan* menestys 2/10 oli täydellinen. Kiintyneenä, jännitettyinä yleisö seurasi Anna Liisan tarinaa, ja lopussa, missä tyttöparka tunnustamalla rikoksensa vapautuu omantunnon taakastaan, katsojain myötätuntoisuus muuttui syväksi liikutukseksi, jossa heijastui se helpotus ja sielun kirkastus, mikä säteili Anna Liisasta itsestä. Katri Raution kuvaus

päähenkilöstä oli kauttaaltaan todenperäinen. Muut esiintyjät, nekin eteviä, olivat: Halme Mikko, Rautio Anna Liisan isä, Olga Salo hänen äitinsä, Salo Johannes, rva Kahilainen Husso, Olga Poppius Pirkko-tyttö. – Kappale näyteltiin tänä näytäntökautena Helsingissä 10 ja maaseuduilla 16, se on yhteensä 26 kertaa. Miten tultiin näin korkeihin numeroihin, sen selittää se tavaton tarmo, jolla Bergbom ajoi teatterin asioita. Paitse ensi-iltana esiintyneitä näyttelijöitä, jotka jäivät Helsinkiin, hän antoi toisenkin näyttelijäryhmän harjottaa Anna Liisan, ja niin saatiin siitä "maaseutupainos", joka Bergbomin johtamana esiintyi eri paikkakunnilla neljällä pika-kiertomatalla, joista kolme tehtiin syksyllä ja neljäs keväällä. Ensimmäiselle lähdettiin jo 2/10, ja osanottajat olivat: rva Suonio, neidit Silén, Lähteenoja, Kunnas ja Sirkka Hertzberg sekä hrat Lattu, Kallio, Keihäs, Närhi, Suonio ja Tallroth, Paitse Anna Liisaa kuului ohjelmistoon Lemmen leikki ja Mustalainen, ja annettiin näytäntöjä – 12 neljässätoista päivässä (3/10-16/10) – *Hämeenlinnassa. Tampereella, Kotkassa, Kuopiossa ja Mikkelissä.* "Kaikkiällä", Kaarlo kirjoittaa 18/10 Betty Elfvingille, "Anna Liisa on tehnyt voimakkaan vaikutuksen ja pusertanut esiin paljon kyyneleitä. – Sitä vastoin Lemmen leikki, hyvin hieno, jopa liian hieno komedia viime vuosisadalta, joka oli menestynyt Helsingissä, ei saavuttanut suosiota pikkukaupungeissa." Taloudellinen tulos oli niin hyvä, että se kehotti lähtemään uusille samanlaisille matkoille.

Bergbomin palattua esitettiin ensi kerran Jalmari Finnen suomentama Beaumarchais'n *Figaron häät* 18/10. Mestarikomedia teki tehtävänsä, huvitti ja nauratti täpötäyttä huonetta. Pääosat olivat mitä parhaimmissa käsissä: Lindfors oli Figaro, Olga Poppius Susanne, Katri Rautio kreivinna ja Axel Ahlberg kreivi Almaviva, eikä sivuosiakaan pilattu: Falck Bartholo, Pesonen Bridoisson, Rautio Antonio, rva Kahilainen Marsellina, Olga Salo Chérubin, nti *Hilma Tähtinen*²⁶ Fanchette. Kappale meni 6 kertaa. – Sillä aikaa kun Figaron häitä näyteltiin, Bergbom joukkoineen teki toisen turneen. Hän kävi näet *Turussa* ja antoi siellä 26-27/10 sekä Anna Liisan että Lemmen leikin ja Mustalaisen, kohta kuitenkin palatakseen Helsinkiin, missä muun muassa oli harjotettavana Minna Canthin juuri kirjoittama pikku huvinäytelmä *Kotoa pois*. Tämä antaa taas aihetta vilkaista Minna rouvan kirjeisiin.

Kirjeessään Emilille 3/10 Minna Canth tunnustaa kyynelsilmin lukeneensa sähkösanomat, jotka ilmottivat hänelle Anna Liisan menestyksen. "Kun nyt vaan onnistuisi tarttumaan kiinni taas uuteen innostuttavaan aineeseen", hän sitte jatkaa. "Ei se kirjoitus muuten suju ensinkään, ellei innostusta saa! – Ei sillä että minä enää suuria toivon itsestäni, ikä kun alkaa liian paljon kallistua loppupuoleen. Tuntuu enemmän kuin armosta, jos vielä muutamia kelvollisia kappaleita saisin kynästäni. Mutta sitä suurempi syy iloon, kun se onnistuu – ja kun – no niin, en huoli ruveta nyt sentimentaliseksi." – Teatterin tulosta Kuopioon näyttelemään Anna Liisaa Minna Canth oli kovin iloinen. Emilie Bergbom puolestaan oli lähettänyt Kaarlolle kauniin kukkavihon tekijälle annettavaksi, kun näytelmä ensi kerran esitettiin tämän kotikaupungissa. Sen jälkeen Minna Canth kirjoittaa Bergbomille: (10/10) "Kunnioitettava Tohtori! Hyvin on ollut hiljaista ja tyhjää sen jälkeen kun Tohtori täältä läksi teatterin kanssa. Moni on valittanut sitä ettei useampia näytäntöjä annettu, mutta minä olen lohdutellut heitä sillä, että Tohtori ensi keväänä tuo teatterin tänne uudelleen. Ja siitä toivosta minäkin elän koko ensi talven."

"Noin puoliväliin olen jo kirjoittanut 'Kotoa pois'. Viikon päästä sen saan valmiiksi, ja kun Elli kirjoittaa siitä otetta sitä mukaa kuin minun käsistäni joutuu manuskriptia, niin voin sen heti silloin lähettää Tohtorille. Kyllä se nyt tulee pitempi ja muutenkin parempi, Fanny miellyttävämmäksi ja niin pois päin. Postineiti on jo käynyt talossa ja tehnyt tehtävänsä. Kuudeksi päiväksi luulisin siinä olevan työtä." – Kirjeen loppupuolella mainitaan esteenä, miksi kirjoittaja ei voi noudattaa kehotusta tulla Helsinkiin, muun muassa "Agnes" näytelmä, "jos pääsisin innostumaan siihen, en muuta virkistystä kaipaisi". – Tästä päättäen Minna Canth oli Bergbomin kanssa neuvotellut toisestakin draamasta, joka samoin kuin *Kotoa pois* oli hänen ennen julkaisemaansa novelliin perustettu. – Vielä otamme seuraavat sanat kirjeestä Emilille (25/10):

²⁶ *Hilma Tähtinen* (rva Rantanen), s. 1875, kansakoulunopettajan tytär, tullut teatteriin 1894, eronnut 1901.

"Kun sanomalehdistä näin, että 'maaseutupainos' on matkoilla ja Tohtori luultavasti heidän mukanaan, lähetän tänään käsikirjoituksen 'Kotoa pois' näytelmään Emilien osotteella. Tohtori kirjoitti, että sillä oli tulinen kiire [jotta se ennätettäisiin näytellä ennen Erkon uutta draamaa] ja sen vuoksi sitä olen lykännytkin 'för pinkära lifvet'. Kaikkia Tohtorin antamia osviittoja otin varteen, ja puolta paremmaksi se mielestäni tuli." —

Kotoa pois näyteltiin ensi kerran 8/11 saamatta mainittavaa menestystä; kritiikki väitti, että kappaleen koomillinen ja vakava aines eivät olleet sopusoinnussa keskenään. Se meni 5 kertaa. – Silloin Bergbom oli kolmannella kiertomatallaan, jolloin Anna Liisa esitettiin *Viipurissa, Lappeenrannassa ja Pietarissa 8/11-11/11*. —

Uusi premiääri sattui jälleen 20/11, jolloin annettiin Yrjö Weijolan 2-näytöksinen "legenda" *Haavoja*.²⁷ Tämä näytelmä, jossa tunnelmien julkilausuminen on astunut toiminnan sijaan, näyteltiin kauniisti (rva Rautio – abbedissa, Axel Ahlberg – ritari) ja teki messujen säestämänä aika runollisen vaikutuksen, mutta ei pysynyt näyttämöllä enempää kuin kolme iltaa.

Edellisiä uutuuksia merkillisempi oli sekä aiheensa että ansioittensa puolesta 17/11 ensi kerran näytelty J. H. Erkon "runomuotoinen murhenäytelmä" *Kullervo*, jolla myöskin oli vastaava suuri menestys. Se meni näet kaikkiaan 11 kertaa. – Näyttämöllepanoon nähden ei oltu huolta eikä vaivaa säästetty. Muinaissuomalaisia pukuja ja koristuksia oli hankittu paljon uusia, ja harjotukseen oli tarpeellinen työ uhrattu. Kullervona esiintyi Halme, joka olennoitan oli siihen sopivin, ja näyttäytyikin pääasiassa kypsyneeltä sankariroolia kannattamaan. Muut esiintyjät olivat: nti Rängman – Ilvo, Ilmarin emäntä; rva Rautio – Anja, Ilmarin sisar; nti Lähteenoja – Armi, Kullervon äiti; nti Kunnas – mieron tyttö; B. Leino – Väinö; A. Ahlberg – Ilmari; E. Falck – Untamo; A. Rautio – Kalervo; Närhi – Onervo-noita j.n.e. – Tekijän hyväksi annettiin aaterikas näytelmä 6/12, jolloin runoilija huudettiin esiin ja sai vastaanottaa teatterin johtokunnalta laakeriseppeleen. Sitä paitse ilmoitettiin, että yleisön puolelta illan muistoksi lahjotettiin tekijälle kirjoituspöytä.

Näin oli siis kahden kuukauden kuluessa esitetty neljä uutta kotimaista kappaletta, joista kaksi niin suuriarvoista kuin Anna Liisa ja *Kullervo*. Kaikkia näitä, paitse *Haavoja*, koskee Bergbomin kirje Minna Canthille (30/11), josta otamme seuraavat rivit:

"Raskas syntitaakka painaa minua, kun en vielä ole tehnyt selkoa kiertomatkastamme ja Teille tulevista prosenteista.²⁸ Lähetän ne tässä.

"Matka oli hyvin hauska, ja Anna Liisa otettiin kaikkialla suosiollisesti vastaan. Viipurissa se herätti kaikkein suurimman mieltymyksen; ihmiset tekivät oikein väkiryynnäköön pilettiluukkaa vastaan. Lappeenrannalla saimme rakentaa näyttämön samana päivänä kun näyteltiin ja lisäksi jotenkin kylmässä huoneessa (rakuunarykmentin suuressa maneesissa), mutta Anna Liisa kesti voimakkaasti taistelun – n.b. kuuman teeveden ja portviinin avulla. Rouva Rautio oli suuresti edistynyt Anna Liisan osassa siitä asti kun näin hänet Helsingissä harjotuksissa [Ennen oli Kirsti Suonio maaseuduilla näytellyt Anna Liisana]. Tuo laimea kiitos, jonka silloin hänelle annoin, ei nyt enään olisi paikallaan. —

"Kotoa pois sai kritiikiltä hyvin ankaran tuomion. Minua se suuresti miellytti, n.b. niin paljon kuin 1-näytöksinen luonnos voi sitä tehdä. Jos niin ankaria vaatimuksia tehdään, niin kuka silloin hevosella kirkkoon pääsee. Se ei ollut vanhan mallin mukainen, vaan siinä oli omituista. Vieraat rouvat kuitenkin enemmän kaavamaisia kuin suotavaa olisi ollut. Valitettavasti näyttelijät eivät saaneet mitään rouvista. Sen sijaan rvt Kahilainen ja Rautio olivat hyvin hauskat.

"Kullervolla on ollut suuri ja odottamaton menestys. Kovasti iloitsen siitä Erkon tähden, hän kun tarvitsee kehotusta. Kuinka 'Agnesin' laita on?"

Vastatessaan (4/12) Minna Canth muun muassa lausuu:

²⁷ Tekijäpalkkiona maksettiin Minna Canthille *Kotoa pois* kappaleesta 150 mk. ja Yrjö Weijolalle hänen näytelmästään 100 mk.

²⁸ Välikirja oli semmoinen, että teatteri oikeudesta 5 vuoden aikana saada yksin näytellä Anna Liisaa suomenkielellä Helsingissä ja yhden vuoden maaseuduilla suorittaisi 500 mk ensi-illan jälkeen ja jokaisesta 20:stä ensimmäisestä näytännöstä 10 prosenttia bruttotuloista. Kuinka paljon tekijä lopulta sai, sitä emme ole tavannut muistoon merkittynä.

– "Menihän se vähäisen niinkuin penkin alle tuo 'Kotoa pois'. Ei miellyttänyt oikein täälläkään Suom. seuran vuosijuhlassa. Lukien se tuntuu naurattavan ihmisiä paljon enemmän kuin näyttämöltä. Ei taida minusta olla semmoisten ilveilyjen kirjoittajaksi. – Eikä ole tahtonut 'Agneskaan' vielä sujua. Olen kyllä alkanut ja kirjoittanut: ensimmäisen näytöksen alkua kolmeenkin kertaan, mutta en ole päässyt siihen vielä innostumaan. Ja siitä se juuri onnistuminen riippuu. Muuten en ole ensinkään ollut roveissani nyt kolmeen viikkoon. Minulla oli nim. silloin paha säikähdys, että makasin tainnoksissa ja olin vähällä saada sydänhalvauksen, enkä ole vielä sen jälkeen oikein tointunut." —

Ennen joulua Bergbom vielä kävi *Pietarissa* antamassa kolme näytäntöä, joissa 17/12-20/12 esitettiin Aino ja Uramon torppa sekä pikku kappaleet: Naimiskauppa, Kumarrusmatka ja Pappilan tuvassa. Luultavasti tämä tapahtui yksityisten pietarilaisten ystävien kehotuksesta. "Pietarin matka", Emilie kirjoittaa 30/12 Betty Elfvingille, "oli kerrassaan epäonnistunut." Puhumatta rahallisesta tappiosta sattui Pietarissa sekin onnettomuus, että Kaarlo siellä taas sairastui influenssaan, joka niin monta talvea oli häntä vaivannut. Yleensä oli syyskausi kuitenkin ollut hyvin edullinen teatterille – "jos edelleenkin käy yhtä hyvin", Emilie lausuu, "niin voimme varmaan toivoa, että päätämme tämän näytäntövuoden velattomina". Ja hän jatkaa: "Olisihan silloin meille tullut sovelias hetki vetäytyä pois ja jättää teatterin johto toisiin käsiin, mutta kenen?!" – Hän huudahtaa näin sentähden että nyt jo oli huomattu, että Kasimir Leino ei ollut tarpeeksi innostunut teatteritoimeen. Hän erosikin jo keväällä.

—
Pietarissa Kaarlo jälleen kävi pyytämässä Ida Aalbergia vierailemaan kevättalvella. Myöntävä vastaus tuli myöhemmin, niinkuin näkyy Kaarlon vastauksesta (7/1):

"Arvoisa Rouva Paronitar, olen ollut jotenkin sairaana, vielä huonompi kuin miehenni luona käydessäni, mutta Teidän kirjeenne virkisti minua erinomaisesti. Se oli yhtä hyvä kuin koko joukko kiniinipulvereita. Siis Kleopatra nostetaan haudastaan! Hyvä! Minä olen valmis auttamaan häntä taas lumoamaan alhaisempia henkilöitä kuin Caesareja ja Antonioita. Teidän virkeytenne on ihmeteltävä. Se on vaikuttanut suggeroivasti minuunkin. Nyt en näe mitään esteitä. – [Sitten muista kappaleista, joissa taiteilijatar olisi esiintyvä.] Minulla on ehdotettavana sopiva näytelmä – Sudermannin uusi draama, *Das Glück im Winkel* [Onnen sopukka]. Siinä on Teille kaunis tehtävä – ei niin meluavan kiitollinen kuin Magda, mutta hienompi ja syvempi. Olen varma että siihen miellytte, en ainakaan nyt tiedä mitään sopivampaa. Ei se ole pitkä, jotenkin rauhallinen, ei vaadi ääneltä erinomaisia ponnistuksia (eikä näyttelijättäreiltä toaletteja). Lisäksi uusi ja tätä nykyä Euroopan huomattavin näytelmä." —

Mitään uutta joulukuulla ei enää näytelty; merkillisimpiä uusintoja oli paitse Uramon torppaa Puolan juutalainen (B. Leino pääroolissa). Tammikuun muistopäivinä esitettiin Nummisuutarit ja Regina von Emmeritz, jossa jälkimäisessä nti Rängman näytteli nimiroolia sangen tyydyttävästi. Ensimmäinen uusi kappale tuli 10/1 Jalmari Finnen suomentama Emile Augier'n 5-näytöksinen näytelmä *Vanhoillisten leirissä* (*Le Fils de Giboyer*). Lindforsia (Giboyer) pidettiin mestarillisena ja toisia hyvinä tehtävissään, mutta kappale meni vain kaksi kertaa. Niinkuin moni muu ranskalainen draama, tuntui tämäkin meikäläisestä yleisöstä vieraalta. – Vähän paremmin onnistui, vaikkei silti toivon mukaan, 26/1 ensi kerran esitetty Shakespearen *Talvinen tarina*. Näyttämöllepano oli kyllä etevästi toimitettu ja ensi-iltana oli täpötäysi huone innostunut, mutta kassakappaleeksi kaunis runollinen näytelmä ei tullut; se meni vain neljä kertaa. Esiintyjät eivät näy tällä kertaa oikein kohonneen tehtävänsä tasalle, joskaan esim. rva Raution Hermionelta ei puuttunut jaloa ylevyyttä. Vai vaikuttiko yleisöön tieto siitä, että vielä mahtavampi Shakespearen draama oli tulossa?

Runebergin päivän ohjelmasta, jossa kyllä ei ollut mitään uutta, mainitsimme kuitenkin suomentajan muistoksi "Ei voi" kappaleen. Kolme päivää myöhemmin (8/2) muutti näet *Antti Törneröös-Tuokko* näiltä mailta. Niinkuin ennen on kerrottu (kts I, 44), oli Tuokko niitä runoilijoita, jotka 1860-luvulla tuotannollaan (Saul) herättivät luottamusta suomalaisen teatterin mahdollisuuteen, ja kun laitos oli perustettu, hän suomentajana utterasti ja kauvan palveli sekä ooppera- että puhenäyttämöä. Asuen maaseudulla mitä ahtaimmissa oloissa hän 61-vuotiaana

kuollessaan oli jo unohtunut. Niitä harvoja, jotka häntä muistivat, oli Bergbom, joka oli toimittanut hänelle käännöstyötä – hänen paras ja pitkinä aikoina ainoa toimeentulolähteensä. Kun vanha runoilija kätettiin viimeiseen lepokammioonsa, Bergbom teatterin puolesta laski seppeleen hänen kummulleen, lausuen kiitoksen sanoja hyvästä yhteistyöstä.

Sitten oli vain yksi näytöntö, jossa esitettiin E. Littsonin järjestämä 4-kuvaelmainen tanssinäytelmä *Vuodenajat*, ennen kun *Ida Aalbergin* vierailu alkoi. Näyttelijätär esiintyi ensin lady Macbethina kolme kertaa. Sen jälkeen seurasi kaksi huomattavaa uutta näytelmää. Toinen niistä oli B. Leinon suomentama H. Sudermannin *Onnen sopukka* (21/2), ja oli sillä, kiitos olkoon hyvän esityksen, kaunis menestys. Ida Aalberg kuvasi täysin kypsyneellä taiteella, ilman suuria temppuja, ylen vaikuttavasti Elisabet-rouvan tunteiden kehityksen alistuneesta tyyneydestä myrskyiseen kuuhuntaan ja sitte taas epätoivoisen tuskan kautta avomielliseen tunnustukseen ja pysyvään onneen ja rauhaan. W. Söderhjelm, joka nyt Hufvudstadsbladetissa arvosteli teatteria, sanoo muun muassa taiteilijattaren kasvojenleitä aivan mestarillisiksi, niin että häntä olisi voinut sanoittakin ymmärtää. Mutta ei siinä kylläksi, oli kuin hän olisi kohottanut muittenkin esityksen tavallista korkeammalle. Kaikissa havaittiin yhtä harras antauminen tehtävänsä: Halme parooni Röcknitzinä, Leino Wiedemannina, Pesonen piiritarkastajana, Weckman aliopettajana, nti Kunnas rva Röcknitzinä. – Toinen uutuuksena oli Paavo Cajanderin²⁹ suomentama Shakespearen *Antonius ja Kleopatra*, jonka ensi-ilta (11/3) muodostui semmoiseksi voitoksi kuin Regina von Emmeritzin, Faustin, Elinan surman y.m. parhaimmin onnistuneiden suurdraamain premiäärit. Näyttämöllepanossa ei oltu mitään laiminlyötyä, jotta maailmankuulu rakkaustragedia, missä länsimaiden ja itämaiden aikanaan loistavimmat edustajat omaksi tuhoskeen kohtaavat toisensa, esiintyisi historiallisesti ja runollisesti oikeissa, tehokkaissa puitteissa. Etualalla oli itämaista upeutta ja roomalaista loistoa, taustalla Egyptin ikivanha kulttuurimaailma. Ida Aalbergin Kleopatraa ihastuneet katsojat ylistivät parhaimmaksi hänen mestariluomiensa joukossa, luultavasti sentähden että se oli viimeksi nähty, mutta kenties todellisuudinkin mukaan, sillä sallihan itämainen kaunotar rajattomine intohimoineen ja oikkuineen taiteilijattaren käyttää koko alkuperäistä voimaansa vaihtelevien tunteitten välittömään esitykseen. Ja kieltämättä Ida Aalberg kuvasi yhtä mestarillisesti kuningattaren kuin naisen, joista toinen oli yhtä tottumaton kuin toinenkin itseänsä hillitsemään; mutta jos hän niin tehden oli enemmän uudenaikainen kuin shakespearemaisesti suuri ja muinaistyylinen, niin johtui se siitä ettei kukaan voi irtaantua luonnostaan. Antoniuksena Ahlbergin kohosi ehkä korkeammalle kuin koskaan ennen, mutta Lindforsin Octavius, sanotaan, muistutti liiaksi Napoleonin Rouva Suorasuussa. Leino täytti kunnollisesti Enobarbuksen osan, ja Katri Rautio oli viehättävä Octaviana; muut roolit olivat pieniä. Mahtavampi vaikutus kuin yksityisistä sivuosista, lähtikin yhteisnäyttelemisestä, johon johtaja oli osannut harjottaa lukuisat myötävaikuttajat. Niinkuin tavallisesti suurten näytelmän onnistumisen jälkeen, huudettiin Bergbomkin esiin; ilman hänen suurenmoista tarmoaa ja nerollista kykyään ei meillä tällaisista olisi saatu nähdä. – Kun näytelmä meni toisen kerran, sai vieraileva taiteilijatar vastaanottaa komean runsaudensarven ja sen ohella seuraavat säkeet:

Ida Aalberg-Uexkull-Güldenband.

Omaksensa, Parhaaksensa
Sinut Suomi ymmärtää.
Meille harva vuosisata
Vertaistasi, suurempata
Näyttelijää synnyttää.
Lumotuilta,

²⁹ Syystä kun Cajander sovitusta maksusta oli luovuttanut Shakespearen draamojen suomennoksensa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, teatteri sai niitä vapaasti käyttää. Kumminkin johtokunta päätti 15/3 1896, jolloin 10 näitä suomennoksia oli näytelty, lahjottaa kääntäjälle kiitollisuuden osotteeksi 400 mk maksavan Eero Järnefeltin maalaaman maiseman.

Hurmatuilta
Ota ylistykseksi
Onnen runsaudensarvi,
Jonka siskojesi parvi
Hellin mielin tarjovi.

Kaikkiaan näyteltiin Antonius ja Kleopatra 9 kertaa; viimeinen näytäntö oli 29/3, johon loistava vierailu päättyi.

Huhtikuun 2 p. Bergbom lähti lyhyelle ulkomaanmatkalle, ei oman terveytensä takia, sillä tammikuun lopulta saakka hän oli ollut hyvissä voimissa, vaan seuratakseen sisartaan, Augusta af Heurliniä, jonka, lääkärin neuvosta, nuoren tyttärensä kanssa piti matkustaa parannuksille Wiesbadeniin. Kaarlo pysähtyi kuitenkin Berliiniin, josta hän kirjoittaa Emiliele:

– "Olen nyt ollut vapaa hengenahdistuksestani, sentähden että olen saanut riittävästi kävellä. Tunnen itseni toiseksi ihmiseksi. – Teatterissa olen nähnyt sangen paljon. Muun muassa 'Der Herr Direktor', joka oli aika hupainen, mutta valitettavasti liian vapaa yleisöllemme. Comtesse Guckerl, jota Finne suositteli, oli totta kyllä täysin säädyllyinen, mutta niin peräti muistoperäinen ja 'ewiggestrig' (ikuisesti eilinen), että minua suututti. Mutta mistäpä niitä komedioja ottaa?" —

Noin 25 p. Kaarlo tuli kotia. Hänen poissaollessaan oli teatterissa esitetty kaksi uutta draamaa. Ensimmäinen oli Aino Malmbergin suomentama englantilaisen Arthur W. Pineron moderni, vaimon ja miehen puhtautta onnellisen avioliiton ehtona käsittelevä, 4-näytöksinen *Tanquerayn toinen vaimo*, joka meni ensi kerran 10/4 ja sen jälkeen toisenkin herättämättä yleisön suosiota. Pääosissa esiintyivät: Leino Tanquerayna, rva Suonio Paulana (toisena vaimona) ja nti Tähtinen Elleana (tytär ensimmäisestä aviosta). Toinen uutuus oli Martti Wuoren kääntämä L. Tolstoin 5-näytöksinen näytelmä *Pimeyden valta*; ensi-ilta 22/4. Niin repäisevällä realismilla kuin merkillinen kuvaus venäläisestä maalaiselämästä näyteltiinkin, ei se luonnollisestikaan voinut saada suurta menestystä – siksi se on liian hermojakysyvä. Useat esiintyjät onnistuivat tehtävissään erittäin hyvin. Niin Weckman Nikiittana, rva Rautio Akuliinana, rva Kahilainen Matrionana, rva *Olga Leino*³⁰ Anjutkana, Närhi Mitritshinä j.n.e. Kappaleen oli harjottanut Kasimir Leino ja se annettiin 5 kertaa joista kaksi alennetuin hinnoin.

Tänäkin keväänä oli lähdeittävä kiertomatkalle, sillä puhumatta vuodenajan tavallisesta epäsuotuisuudesta teki venäläisessä teatterissa esiintyvä italialainen ooppera hallaa kaikille teattereille. Aina syksystä saakka oli Bergbomia kehotettu tulemaan Kuopioon; Minna Canth kirjoitti siitä tavan takaa. Mutta kun ei siellä voitu hankkia 400 markan takausta iltaa kohti, suunniteltiin turnee toisin. Bergbom kävi näet joukkoineen *Tampereella, Oulussa, Vaasassa ja Jyväskylässä*, antaen yhteensä 12 näytäntöä 5/5-20/5. Ohjelmiston päänumerot olivat Anna Liisa, Uramon torppa ja Onnen sopukka. Helluntaiaattona oltiin jälleen Helsingissä. Kaarlo oli matkaan tyytyväinen, sillä puhdas voitto lähenteli 1,500 mk. – Samalla aikaa olivat pääkaupunkiin jääneet näyttelijät näytelleet enimmäkseen alennetuin hinnoin. Keisarillisten Majesteettien kruunauspäivänä 26/5 oli juhlanäytäntö, joka aloitettiin soittamalla keisarihymni ja Maamme-laulu ja jossa sitten esitettiin *Elämä on unelma*. Viimeinen näytäntö (Rouva Suorasuu) oli 31/5.

Näytäntökausi oli jälleen sekä merkillisten – niin kotimaisten kuin vieraittenkin – uutuuksien että taiteellisen työn puolesta ollut huomattavimpia, mutta huolimatta kaikista ponnistuksista lopputulos ei kuitenkaan ollut niin suotuisa kuin Emilie Bergbom oli toivonut. Tulot näytännöistä olivat kyllä noin 21,000 mk suuremmat kuin edellisenä vuonna, mutta matkakustannusten y.m. kautta kohosivat menotkin samassa määrässä.

³⁰ *Olga Leino* (o.s. Kosonen), s. 17/6 1871 Pietarissa, kauppiaan tytär, käynyt Pietarin P. Maarian kirkkokoulun ja yksityisessä pensionissa, ollut Aspegrenin seurueessa 5:ttä vuotta, tullut Suom. teatteriin 1896. Naimisissa kapellimestari Juho Leinon kanssa.

Syksyllä tapahtuneiden kiertomatkojen johdosta olivat varsinkin perheelliset näyttelijät valittaneet, että ne tuottivat heille vaikeuksia. Sentähden päätettiin, ettei ensi vuonna pitempiä turneita tehtäisi sekä että jos myöhemmin tarpeelliseksi katsottaisiin lähettää seurue pitemmäksi aikaa maaseuduille, niin olisi niille jäsenille, jotka siitä enimmäin kärsivät, kohtuullinen korvaus annettava. – Kasimir Leinon sijaan, joka (niinkuin jo ylempänä on sanottu) erosi teatterista, otettiin ohjaajaksi *Jalmari Finne*.³¹ Muutoin erosi tänä keväänä nti Hanna Kunnas ja tuli seurueen jäseneksi ylempänä mainittu rva Olga Leino. Uusia oppilaita oli Eino Salmela ja nti Helmi Talas.³²

Näytäntöjen luku oli 144 ja esitettiin niissä: 26 kertaa *Anna Liisa*; 11 *Kullervo*; 10 Lemmen leikki, Onnen sopukka; 9 Antonius ja Kleopatra, Mustalainen; 7 Figaron häät; 5 *Kotoa pois*, *Uramon torppa*, *Regina von Emmeritz*, Pimeyden valta; 4 *Nummisuutarit*, *Kumarrusmatka*, Talvinen tarina; 3 *Aino*, *Haavoja*, *Kyökissä*, Lääkäri vastoin tahtoansa, Voimakkaita naisia, Yhdistysjuhla, Puolan juutalainen, Macbeth, Sigurd Slembe; 2 *Pappilan tuvassa*, *Amalia ystävämmme*, *Ei voi*, Vasantasena, Rouva Suorasuu, Elämä on unelma, Reviisori, Wilhelm Tell, Setä Bräsig, Kotikahakka, Luulosairas, Kirjeen kujeet, Vanhoillisten leirissä, Tanquerayn toinen vaimo; 1 *Kuopion takana*, *Naimiskauppa*, *Pahassa pulassa*, *Vuodenajat*, Saituri, Jeppe Niilonpoika.

Näistä 43 kappaleesta oli kotimaisia 17 ja uusia 14 (5 kotimaista).

---

³¹ *Adolf Jalmari Finne*, s. 11/8 1874 Kangasalla, Olga Finne-Poppiuksen veli (ks III, s. 232), käynyt Helsingin suom. alkeiskoulun, tullut ylioppilaaksi 1894, ulkomailla kielio-pintoja varten 1895-96. Pysyi ohjaajana v: een 1904, Maaseututeatterin johtaja 1904-07. Tehnyt opintomatkoja useihin Euroopan maihin (1900 valtion matkarahalla). Teatteriaikanaan rikastuttanut ohjelmistoa suomen-noksilla sekä sommitellut alkuperäisiäkin näytelmiä ja myöhemmin yksinomaisesti toiminut kirjailijana.

³² *Helmi Talas* (Gratschoff), s. 1871 Helsingissä, kauppiaan tytär, oli teatterissa kevääseen 1898.

XXV

Viideskolmatta näytäntökausi, 1896-97.

Kaarlo Bergbom lähti jo ennen toukokuun loppua ulkomaille ja ensiksi Kööpenhaminaan. Viivytyään siellä jonkun päivän oli hänen lähettävä Berliniin, jossa hän odottaisi sisartaan ja josta he yhdessä matkustaisivat Marienbadiin. Oleskelu tällä kylpypaikalla oli näet edellisenä kesänä heistä tuntunut niin virkistävältä, että olivat päättäneet tänäkin vuonna palata sinne. Syy miksi Emilie ei kohta seurannut veljeänsä ei ollut ainoastaan se että pari näytäntöä oli vielä toimeenpantavana ennen seurueen hajaantumista, vaan myöskin kesäkuun 1 p. tapahtuva asunnon muutto. Koska asuminen neljännessä kerroksessa oli epämukava Augusta af Heurlinille, joka ei vielääkään ollut täysin toipunut pitkällisestä taudistaan, oli sovittu että he muuttaisivat saman talon kahteen toiseen, pienempään huoneustoon, joista rouva Heurlin ottaisi alimmassa kerroksessa olevan sekä Emilie ja Kaarlo toisessa kerroksessa olevan, ja yhdistettäisiin asunnot keskenään kiertoportailla. Näin muuttivat jälkimäiset niihin huoneisiin, joissa he sitten asuivat kuolemaansa saakka. Aivan suuri muutos edelliseen verraten tämä ei sentään ollut, sillä nytkin niinkuin ennen oli heidän silmiensä edessä Vanhan kirkon tuuhea puisto, läntiseltä taivaalta paistoi aurinko heidän huoneihinsa, ja vihdoinkin he entiseen tapaan elivät yhdessä vanhan tätinsä, rva Sanmarkin, ja sisaren perheen kanssa.

Matkalta ei ole ainoatakaan kirjettä. Luultavasti Emilie tapansa mukaan tuli kotia heinäkuun keskivaiheilla, jota vastoin Kaarlo viipyi myöhempään ulkomailta. Kumminkin hän jo elokuun alkupuolella oli Helsingissä, sillä silloin hän sieltäpäin tiedusteli sopsisiko hänen käydä Kuopiossa tapaamassa Minna Canthia, jonka terveydentila oli muuttunut arveluttavaksi.

Jo keväällä 30/3 Minna Canth oli kirjoittanut itsestään: – "Minä tänä talvena en ole elänyt ensinkään. Paitse sydänvikaa, jonka sain viime syksynä, ja joka kuitenkin on vaarallisinta ja pahinta, olen kolme kuukautta potenu influenssaa ja reumatismia, vuoteenomana melkein koko ajan. Nyt ne ovat niinkuin toivon minut heittäneet, muutamia päiviä olen jo ollut liikkeelläkin, mutta voimat ovat yhä vieläkin huonot." —

Alkukesästä hän sitte kylpi Naantalissa, mutta sai siellä "lievemmän" sydänkohtauksen – niinkuin luuli liiallisista kylvyistä – jonka tähden keskeytti kylpemisen ja matkusti kotiin. Siellä hän jonkun päivän päästä sai kahta kovemman kohtauksen, johon liittyi ankara hengenahdistus. Kun Elli tytär 13/8 vastasi Kaarlon kysymykseen, oli äiti jo viidettä viikkoa ollut vuoteenomana, ainoastaan välistä jaksuen pukea vaatteet päälleen maataksaan peitteen päällä. Lääkäri oli ehdottomasti kieltänyt päästävästä vieraita sairaan luokse, mutta hän luuli, että "Tohtorin" käynti voisi vaikuttaa virkistävästi. Kun tytär tästä neuvotteli lääkärin kanssa, sai sairas vihiä ja sitte tietoa mistä kysymys oli. Seuraavana päivänä Minna-rouva itse kirjoitti Bergbomille:

"Rakas Tohtori! Olipa se ilosanoma, Tohtori! Eivät yrittäneet minulle vielä mitään virkata, mutta illalla kuulin, kun lääkärini ja Elli keskustelivat jotain erikoisempaa toisessa huoneessa, ja sitten urkin sen tietooni. – En voi sanoa, kuinka iloinen olen Tohtorin tulosta ja siitä ystävyydestä, jota se odottaa. Olenkin täällä niin paljon ajatellut Teitä sairauteni aikana. Sekä Teitä että Emielietä. – Herttaisesti tervetullut, Tohtori! Meillä on huone Tohtorin varalta. Ystävänne Minna Canth."

Bergbom kävi siis Kuopiossa, ja silloin hän viimeisen kerran näki Minnan, sillä vaikka tämä syksympänä yhteen aikaan oli parempi, niin ei hänellä enään ollut vuottakaan jällellä. Mitään lähempiä tietoja käynnistä meillä ei ole, mutta ilmankin se osottaa Kaarlo Bergbomin sydämenlaatua, kuinka hän (niinkuin Minna Canth, ensi kerran tavattuansa hänet, kesällä 1882 oli kirjoittanut Olga Kiljanderille) oli "kaukana kaikesta pikkumielisyydestä", kuinka hän itse tahtoi unohtaa ja saada Minna-rouvankin unohtamaan mitä katkeraa heidän välillään oli ollut.

* * * * *

Syyskauden toimi alkoi taas kansannäytännöillä, joista ensimmäinen, Anna Liisa, oli 30/8. Ohjelmistolle uusi kappale, Jalmari Finnen suomentama Alex. Bissonin ja Ferd. Carrén 3-näytöksinen huvinäytelmä *Herra ylitirehtööri* (Monsieur le directeur), annettiin 18/9. Pääroolit tässä kevyessä – ehkä liiankin kevyessä – mutta hienossa ja hupaisessa näytelmässä olivat Lindforsilla ja Katri Rautiolla. Heidän oivallisen näyttelemisensä ansioksi on luettava, että kappale pääsi täyteen arvoonsa – se meni syksyllä 6 kertaa. Sitä vastoin voitiin vain 4 kertaa antaa Jalmari Finnen kääntämä Franz von Schönthanin ja Franz Koppel-Ellfeldin niinkään 3-näytöksinen huvinäytelmä *Kreivitär Kirkassilmä*, jonka ensi-ilta oli 30/9. Senkään esitys ei ollut arvoton – opintomatkalta juuri palannut rva Suonio pääroolissa sekä rva Poppius, Rautio, Weckman, Salo, nti Lähteenoja j.n.e. toisissa – mutta koomillisuus oli jokapäiväisempää ja teennäisempää.

Lokakuun päävaltti oli Orleansin neitsyt, yhdeksän vuoden päästä uusittuna. Ensi-ilta oli 14/10, eikä Schillerin romanttinen draama ollut tehoomatta, joskaan ei Maiju Rängman nimiroolissa muuta kuin paikottain kohonnut tehtävän tasalle; se meni syksyllä 8 kertaa. Samalta kuukaudesta on mainittava Molière-ohjelma (28/10), joka käsitti huvinäytelmät *George Dandin* ja Sievistelevät hupsut, edellinen uusi, jälkimäinen uusinto. Kummassakin oli päätehtävä Lindforsilla, jonka *George Dandin* ei kuitenkaan luonteen varmassa käsittämässä kohonnut hänen parhaimpien Molièrehahmojensa rinnalle.

Vihdoin voitiin tänäkin syksynä esittää kotimainen alkuteos, nimittäin A. B. Mäkelän 5-näytöksinen näytelmä *Ruukin jaloissa* (18/11). Vaikka kappale oli juoneltaan jotenkin sekava ja vailla selvää aatteellista pohjaa, oli sillä Karjalan murteella sepitetyn vuoropuhelun sekä yksityisten luonteiden ja kohtausten luontevuudessa siksi ansioita, että menestys varsinkin ensi-iltana oli sangen hyvä.³³ Näyttämöllä uutuus pysyi vain kolme iltaa. Esityksen ja yleisön suosion huippukohta oli neljännessä näytöksessä, missä Vallinkorva (Rautio) lauloi O. Merikannon säveltämän surunvoittoisen laulun.

Joulukuulla näyteltiin vielä yksi ohjelmistolle uusi kappale: A. Leinin suomentama A. Blanchen 2-näytöksinen ilveily *Kuleksiva teatteriseura* (2/12). Kumarrusmatkan jälkeen esitettynä vanha farssi hullunkurisine kohtauksineen teki toivotun vaikutuksen; Lindfors oli johtaja Sjövall, Falck nahkurimestari, joka tietämättään joutuu osalliseksi parhaillaan esitettyyn näytelmään. – Varsinaisen värinsä sai sentään joulukuun ja osaksi tammikuunkin ohjelmisto usein ennenkin annetun, mutta aina mieluisan Donizettin oopperan Rykmentin tyttären kautta, jossa tällä kertaa nimiroolissa esiintyi nti *Ida Flodin*, Ida Basilierin sisaren tytär. Nuori laulajatar, jonka laulua ja näyttelemistä arvosteltiin "sielukkaaksi ja viehättäväksi" menestyi oivallisesti, ja ooppera, jossa muut esiintyjät, samoin kuin kolme vuotta ennen, olivat seurueen jäseniä, esitettiin 10 kertaa (9/12-27/1).

Tänä syksynä Emilie vielä sai kolme kirjettä Minna Canthilta, kaikki marraskuulla. Enimmäkseen niissä puhutaan päällysvaatteesta, "kapasta", jonka Minna pyysi Emilien valita ja ostaa hänelle. Emilie suorittikin asian kirjoittajan täydelliseksi tyytymykseksi. Sen ohella saamme niistä tietää, miten hänen terveytensä oli vaihteleva ja yleensä huono. Syyskuulla hän oli ollut parempi, mutta lokakuulla taas huonompi; marraskuulla unettomuus oli käynyt kovin rasittavaksi. Ymmärrettävää on että semmoisissa oloissa ei ollut puhuttakaan kirjailijatoimen jatkamisesta, mutta kuitenkin Minna näyttää seuranneen teatteri- ja kirjallista elämää. Hän lausuu tyytyväisyytensä A. B. Mäkelän kappaleen johdosta. "Hänen uusi kappaleensa oli minulle aivan yllätys. Uusihan tämä on, tietysti, eikä se vanha 'Lemminkäinen'".³⁴ Kunpa hänestä nyt vielä tulisi mies!" Hän on pahoillaan,

³³ Pöytäkirjoista (15/9 ja 5/11) näkyy, että tekijä "Bergbomin avulla" oli korjannut kappalettaan, ennen kun se lopullisesti hyväksyttiin näyteltäväksi.

³⁴ Lemminkäisnimisen kappaleen Mäkelä oli joku vuosi ennen tarjonut teatterille, mutta jäi se esittämättä.

että Kaarlo oli raihnainen. [Emilie oli kai kertonut sen]. "Hän näytti niin erinomaisen terveeltä syksyllä täällä käydessään." Hän on mielissään, että Bergbomit pitävät Teuvo Pakkalasta. "Hän on noita hiljaisia ja uskollisia, sen vuoksi niin sydämestäni soisin hänelle menestystä." Ja sitten Erkosta: "Onni ettei J. H. Erkko tullut valtiopäiville. Mitenkä hän olisi niihin toimiin soveltunut? Parasta kun pysyy omalla alallaan. Siellä hän voi pysyä eheänä ja saada jotain aikaan." Itsestään kirjoittaen hän valittaa, ettei jaksa työtä tehdä vaan täytyy maata, päivät ja yöt hautoen omia ajatuksiaan. Parempaa hän ei toivoisi kuin että voimat parantuisivat, niin että hän voisi oleskella Bergbom-sisarusten kanssa, nimittäin siten että nämä tulisivat Kuopioon kylpemään. Joulunaikana (26/12) Minnan tytär, Maiju Westerlund (Vuorisalo), ilmottaa äidin jo kaksi viikkoa maanheen lakanoiden välissä ja olevan kykenemätön itse kirjoittamaan.

Tammikuulla näyteltiin Kiven muistopäivänä Erkon Kullervo ja Topeliuksen syntymäpäivänä Regina von Emmeritz sekä niiden ohella Rykmentin tytär, Vasantasena ja kaksi ohjelmistolle uutta kappaletta. Toinen oli Ibsenin uusi draama *John Gabriel Borkman*, 10/1. Nimiroolin Leino suoritti älykkäästi ja vaikuttavasti, niin kuvatessaan Borkmanin hermostunutta odotusta ja luottamusta uuteen tulevaisuuteen ja niin myöskin hänen murtumistaan, kun hän huomaa erehtyneensä. Gunhildina rva Salo oli ehkä liian tyly olemukseltaan, mutta rva Poppius oli onnistanut Ella Rentheiminä, samoin Lindfors kerrassaan etevä Foldalina sekä rva Rautio hyvä pienessä rva Wiltonin roolissa. Näyttämöllepanosta ansainnee viime näytöksen talvimaisema mainitsemista. – Toinen uutuus oli 29/1 ensi kerran näytelty Z. Topeliuksen kirjoittama, Tuokon suomentama ja Paciuksen säveltämä *Kyypron prinsessa*. Bergbom oli kauvan miettinyt tämän oopperamaisen satunäytelmän ottamista, se kuului, niin sanoaksemme, hänen isänmaalliseen ohjelmaansa. Syntyneenä sen isänmaallisen ja taiteellisen innostuksen aikana, joka sai Helsingin ensimmäisen kiviteatterin muurit nousemaan, se oli esitetty ensi kerran saman teatterin vihkijäisissä 22/11 1860, roolit yksityisten taiteen- ja musiikinystävien käsissä; nyt se ensi kerran liitettiin varsinaisen teatterin ohjelmistoon, samalla käännettynä "oikealle kielelleen". Jos näet Topelius nähtyään Ida Aalbergin suomalaisella näyttämöllä Reginana saattoi sanoa tämän "tulleen kotia", niin oli hänellä vielä suurempi syy sanoa sitä Kyypron prinsessasta, koska näytelmän aihe on Kalevalan Lemminkäistarina ja loistava prinsessa runojemme Kyllikki. Ettei kappale draamallisena taideteoksena vastaa Erkon Ainoa, on sillä puolustettu ettei se pyydäkään olla muuta kuin "satunäytelmä", ja että sen ansiot sen mukaan ovat vienossa lyriikassa ja satumaisessa loistossa, joiden lähtökohtana on runoilijan nerollinen rohkeus yhdistää suomalaisen muinaisuuden kreikkalaiseen, sekä Paciuksen sävelmissä, korvia hivelevissä kuoroissa ja lauluissa. Oivaltaen mitä näytelmä vaati, Bergbom oli tehnyt voitavansa saadakseen näyttämölaitokset sopusointuun sen kanssa, ja kritiikki tunnustikin, että teatteri tällä kertaa "voitti itsensä". Toinen kuvaelma oli toista kauniimpi, kreikkalaisia ja suomalaisia aiheita oli uskaliaasti yhdistetty (esim. Lemminkäisen palatsissa), mutta samalla niin aistikkaasti, että irvikuva vältettiin. – Esiintyjistä Katri Rautio nimiroolissa oli etevin, varsinkin viime näytöksessä kohoten suureen taiteelliseen voimaan. Muista mainittakoon Halme – Lemminkäinen, Ahlberg – Medon, Kallio – Tiera, vieraana esiintyvä Lilli Kajanus – Anemotis ja Olga Salo – Helka. Kuoroissa oli tietenkin avustajia teatterin ulkopuolelta; Robert Kajanus orkesterineen säesti. – Ensi-illalla oli oikea juhlaleima ja suosionosotukset olivat riemukkaita. Topeliusta, joka oli saapuvilla, tervehdittiin lopussa eläköönhuudoilla, jotka uudistuivat kahta innokkaammin kun esirippu uudestaan nousi ja näyttämölle oli asetettu runoilijan ja Paciuksen seppelöidyt rintakuvat. Sitte huudettiin Bergbomkin esiin, ja kaiken loppuksi laulettiin Maamme-laulu. Bergbom itse kirjoitti 31/1 Betty Elfvingille: "Prinsessa meni loistokkaasti. Topelius ja rouva Pacius itkivät." – Miten miellyttävä, joskus melkein häikäisevä, mutta aina tunnelmallinen kokonaisuuden vaikutus oli, todistaa parhaiten se, että Kyypron prinsessa näyteltiin yhtämittaa 9 ja myöhemmin 6 (siis yhteensä 15) kertaa täysille huoneille.

Palattuansa kotia, Koivuniemelle, Topelius 31/1 kirjoitti Bergbomille:

"Kaarlo ystävä! Kotiintulleena kiitan sinua ja Emilietä teidän ystävyystänne, 36 vuoden päästä, herättää Lemminkäinen Tuonelasta ja siitä erinomaisesta tarmosta, jolla te tässä jälleen

olette voittaneet kaikki vaikeudet. Minulla on ainoastaan hyvää sanottavaa esityksestä ja koko näyttämöllepanosta. Kiitä puolestani kaikkia myötävaikuttavia, ja sano heille että olin onnellinen kuullessani kappaleen sen oikealla kielellä, suomeksi. Kuoro ja solistit lauloivat oivallisesti, orkesteri luultavasti paranee saatuaan enemmän rauhaa Schubertilta etc. Ne heikkoudet, joista voisi muistuttaa, ovat alkuteoksen, eikä näyttämön, niinkuin esim. Kyyprolaisten esiintyminen Tuonelassa. Auringonsäde on valaiseva Helkan tietä, eikä vaan hänen päätään. Maan henki on esiintyvä jättiläiskorkeana, hän ei näkynyt pimeässä. Tämä on vähäpätöisyyksiä, kiitos kokonaisuudesta, tuottakoon se suomalaiselle näyttämölle onnea! Z. T."

Juuri mainitusta Kaarlon kirjeestä Betty Elfvingille teemme vielä seuraavan otteen, joka koskee teatteriasioita: "Kenraalisi ovat sensuurin luona – kuinka kauvan, 'sen tietää vain Jumala'. Ensiksi koko sensuurihallitus tarkastaa kappaleen, sitte se on käännettävä venäjäksi ja annettava kenraalikuvernöörille. Kuitenkaan se ei tapahdu ennen kun uusi kenraalikuvernööri on nimitetty; Blumenthal (sensori) varottaa nimittäin antamasta asiaa Gontscharoffin ratkaistavaksi, 'sillä hän varmaan kieltää näyttelemisen'. Samoin hän varotti antamasta tietoja sanomiin. 'Se ainoastaan pahentaa asiaa.' Niinkuin näet eivät toiveet ole kovin loistavia, mutta silti ei ole syytä heittäytyä epätoivoon. Parasta lienee ettet puhu asiasta kenellekään, niin ettei se tarpeettomasti toista tai toista tietä tule sanomalehtiin. Jollemme ennen pääsiäistä saa varmaa vastausta sensuurilta, lykkään näyttelemisen tulevaan näytäntökauteen, sillä pääsiäisen jälkeen ei kannata antaa 5-näytöksisiä historiallisia draamoja. Kevätuulet ovat liian vaikeita kilpailijoita. —

"Alussa [syksyllä] teatteri menestyi huononlaisesti oopperan ja (sitäkin enemmän) sirkuksen kilpailun tähden, mutta asiat ovat parantuneet, kiitos olkoon loistavan tammikuun. Nyt on Ida Aalberg tuleva, niin että voimme odottaa hyviä huoneita. – Minulla on ollut influensa, mutta voin taas paremmin. – Santeri Ingman on kirjoittanut suuren historiallisen näytelmän 'Juho Vesainen'. Toinenkin kotimainen draama, nimeltä 'Mari', on tekeillä (aiheet venäläisestä Karjalasta.)" —

Niinkuin kirjeessä sanotaan, saapui *Ida Aalberg* tänäkin vuonna helmikuulla vierailemaan, ja hänen esiintymisensä Magdana H.

Sudermannin näytelmässä *Koti* (4 kertaa 19/2-26/2) oli loistava alku.

"Hän on suurempi kuin koskaan", Bergbom kirjoitti nti Elfvingille.

W. Söderhjelm alkaa seikkaperäisen arvostelunsa sanoilla:

"Ida Aalbergin Magda oli elävä sormenpäihin asti ja pienimmässä äänenväreessä. En muista hänen yhdessäkään edellisessä roolissa antaneen niin vähän tilaisuutta muistuttaa manieroiduista elkeistä. Ylipäätään vaikutti hänen esityksensä todella virkistävästi raikkauksellaan ja välittömyydellään – jonka vaikutuksen suuressa määrässä vahvisti taiteilijattaren olennon hämmästyttävä verevyys sekä hänen erinomaisen kauniit pukunsa." Muutkin saivat ehdotonta kiitosta: Leino isänä, Ahlberg pastorina, Halme Kellerinä, rva Mimmy Leino äitipuolena j.n.e. "Esitys oli mitä parasta pitkään aikaan oli annettu." – Sen jälkeen Ida Aalberg näytteli kolme kertaa Cypriennenä (28/2-5/3) Erotaan pois ja kolme kertaa Kirsti Fleminginä (10/3-14/3) Elinan surma kappaleessa, mutta ei missään ohjelmistolle uudessa roolissa. Menestys oli koko ajan ollut hyvä; mutta sairauden tähden, sanottiin sanomalehdissä, taiteilijatar kesken lähti Pietariin.

Harjotettavana oli kuitenkin ollut E. Tammisen suomentama Schillerin *Don Carlos*, jossa Ida Aalberg oli luvannut näytellä Eboli-ruhtinattaren osaa, ja koska ei käynyt laatuun heittää työtä hukkaan, esitettiin se ilman häntä. Onneksi mainittu rooli ei olekaan määräävä draaman vaikutukseen nähden, vaikutus on enemmän näyttämöllesovittelussa ja – panossa sekä erinäisissä toisissa osissa joita varten oli olemassa sangen tyydyttäviä voimia. Ja kun *Don Carlos* meni ensi kerran 31/3, luettiin näytäntö teatterin kauneimpien iltojen sarjaan. Kaikkeen ulkonaiseen katsoen näyttämömme tarjosi "jotain aivan ihmeteltävää" W. Söderhjelm sanoo. Siinä kohden teatteri oli totuttanut yleisönsä huolelliseen ja oivalliseen, mutta viime aikoina oli vieläkin edistytty taiteellisuudessa ja vaihtelevaisuudessa. Kuninkaalliset huoneet ja henkilöitten puvut olivat hämmästyttävän kauniit ja sirot ja tyyliltään ajanmukaiset. Niinikään oli näytelmä taitavasti soviteltu

näyttämölle, niin että se esiintyi melkein selvempänä kuin alkumuodossaan. – Pääroolit olivat seuraavasti edustetut: Leino – Filip-kuningas, Lindfors – kenraali-inkvisiittori, Katri Rautio – kuningatar, Axel Ahlberg – Posa, Weckman – don Carlos, nti Rängman – Eboli. Näytelmä kesti ensimmäisenä iltana 5 tuntia, seuraavina vähän vähemmän. Kaikkiaan se annettiin 7 kertaa (sitä paitse Tampereella ja Viipurissa 3).

Näytäntökauden viime viikkoina ilmestyi näyttämölle vielä kolme kotimaista alkuteosta, jotka totta kyllä eivät saavuttaneet suurta menestystä, mutta kumminkin todistavat kuinka teatteri edelleen rohkaisi kirjailijoita yrittämään. Ensimmäinen niistä oli Santeri Ingmanin 4-näytöksinen historiallinen näytelmä *Juho Vesainen*, jonka ensi-ilta oli 22/4 ja joka kaikkiaan meni 4 kertaa. Huolimatta sujuvasta vuoropuhelusta ja erinäisistä draamallisista kohtauksista tuntui sommittelusta, että näytelmä oli tekijän samannimisen romaanin muunnos – ja kun lisäksi kertomus oli yleisölle hyvin tuttu, niin se tietenkin vähensi mielenkiintoa, jota muutoin yhtä hyvin aihe kuin kelpo esitys olisivat ansainneet. Esiintyjät olivat: B. Leino – Juho Vesainen, Halme – Ahma, Närhi – vanha Vesainen, rva Poppius – Helinä, rva Kahilainen – Martta-muori; rva Suonio – Anni. – Toinen alkuteos oli J. Sjöströmin 4-näytöksinen näytelmä *Mari*, ensi-ilta 5/5; kaikkiaan 4 kertaa. Tosin se oli sommittelultaan edellistä heikompi, mutta kuitenkin oli siinä kansankuvauksena jotain alkuperäisen raikasta. Näytteleminen oli sangen kiitettävä, eikä kumma kun roolit olivat mitä tottuneimmissa käsissä. Mari oli näet rva Poppius, Martta nti Lähteenoja, Niku H. Kallio, Matti A. Rautio, Iivana Falck, Lauri Lattu, Vaari Närhi. – Kolmas näitä uutuuksia oli vihdoinkin Matti Kurikan 4-näytöksinen "muinaistaru" *Baabelin torni*,³⁵ näytetty ensi kerran 18/3 ja kaikkiaan kolme kertaa. Tämä runoteos, jonka nimi todella tarkoittaa raamatun Baabelin tornia, oli jonkinlainen itämaalainen satunäytelmä, joka teatterin koristusten sekä soiton avulla enemmän kuin toiminnallaan pyysi herättää tunnelmallista vaikutusta. Hajanaisuus ja selvien aatteiden puute esti sitä sentään syvemmin tehoamasta. – Näytännöt Helsingissä päättyivät 30/5 (Herra Ylitirehtööri). —

Näytäntöjen jatkuessa Helsingissä oli toukokuulla osa näyttelijöitä tehnyt kiertomatkan, jolla annettiin näytäntöjä *Tampereella* (4-5/5), *Hämeenlinnassa* (6/5) ja *Viipurissa* (7-9/5). Ohjelmisto käsitti Herra Ylitirehtöörin ja Don Carloksen, jota jälkimäistä ei kuitenkaan voitu näytellä Hämeenlinnassa.

Keskellä toukokuuta kohtasi teatteria suru. Kuopiosta saapui illalla 12/5 sanoma, että *Minna Canth* oli samana päivänä vaipunut kuoleman uneen. Se sydänvika, josta hän oli puhunut viimeisissä kirjeissään, vei hänet haudaan. Oliko hän vielä tänä vuonna jaksanut vaihtaa kirjeitä Bergbom-sisarusten kanssa, on epä tietoista, ei niitä ainakaan ole säilynyt. Sen vain tiedämme, että Kaarlo lähti hautajaisiin, jotka olivat 15/5. Hän laski teatteriseurueen, johtokunnan sekä sisarensa ja omasta puolestaan seppeleitä haudalle. Ensimmäisen nauhoissa oli kirjoitus: "Synnyinmaasi muistossa elät, niin kauvan kuin elää Suomen taide"; toisen: "Suomalaisen näyttämön tukipylväälle"; ja kolmannen: "Tarmokkaalle työtoverille, ylevälle ystävälle, nerokkaalle naiselle." —

Vahinko ettei ole säilynyt ainoatakaan riviä, jossa Kaarlo Bergbom olisi ilmaissut tunteensa Minna Canthin haudalla. Kumminkin aavistamme, että hänen surunsa oli tyynempi kuin se olisi ollut, jollei hän ennen olisi läpikäynyt sitä surua, jonka Minnan "luopuminen" viisi vuotta ennen aiheutti. Sen jälkeen ystävyys ei enää voinut tulla yhtä luottamukselliseksi, joskin ulkonaisesti täydellinen sovinto oli heidän välillään syntynyt. Kaikissa tapauksissa Minna Canthin poismeno tiesi, että yksi Bergbomin elämänhistorian sisältörikkaimpia lehtiä oli täyttynyt. Kerran muinoin, se oli samaan aikaan kun hän väitti ei koskaan olleensa lapsi, Bergbom lausui tämän kirjan tekijälle seuraavat oudot sanat: "Semmoiset kuin hän [eräs toinen vielä elävä henkilö] ja minä olemme aina *isiä*." Sanat, jotka lausuttiin melkein surunvoittoisesti, ilman vähintäkään kerskailun ilmettä, tarkoittivat ymmärtääkseni että hän alkuperäisen, syvällisen ajatus- ja tunne-elämänsä kautta oli määrätty ohjaamaan ja kasvattamaan toisia, mutta harvoin mitään toisilta saamaan. Se, joka tarkkaavasti on

³⁵ Tekijäpalkkiona maksettiin Juho Vesaisesta 600, Marista 400 ja Baabelin tornista 300 mk.

lukenut otteemme Minna Canthin kirjeistä, on niistä nähnyt, kuinka tämä tunnusti "tohtorin" olleen hänen henkisen elämänsä herättäjä ja kehittäjä, ja toiselta puolen on enemmittä todistuksitta selvä että Bergbomilla ei ole nerokkaampaa oppilasta ollut. Kenties käsitämme oikein tuon "luopumisen" synnyttämän tuskallisen vaikutuksen Bergbomiin, jos oletamme hänen rakastaneen Minnaa kuin henkistä lastaan, jolle hän vuosien kuluessa oli parhaansa antanut. Nyt oli, niinkuin sanoimme, lehti täyttynyt, käännetty, ja jälkeenjäänyt muisteli mitä se sisälsi valoa ja onnea, unohtaen varjopuolet.

Mitä muutoin Minna Canthin personallisuuteen ja elämään tulee, niin ovat ne vielä kuvaamatta. Sen johdosta mitä tässä kirjassa on hänestä esiintuotu, tahdomme vain huomauttaa, että tehtävässä on kaksi yhtä mielenkiintoista puolta: toinen hänen kirjailija- ja muu julkinen toimintansa, toinen hänen luonnonlaatunsa ymmärtävä analysoiminen. Jälkimmäisen suoritus on epäilemättä johtava siihen päätelmään, että hänen levoton, tarmokas, intohimoinen luontonsa oli välttämätön edellytys sille myrskyntapaiselle esiintymiselle, millä hän kuohutti seisautuvia vesiämme, mutta että se myöskin vietteli hänet äkillisiin tekoihin, joista hän myöhemmin ehkä itse syvimmin kärsi. Omasta puolestamme olkoon lopuksi vielä julkilausuttu se vakaumus, että nerokkaalle "Kuopion rouvalle" – jonka puutteet ja erehdykset arvattavasti lähinnä johtuivat niistä pienistä oloista, siitä ahtaasta ympäristöstä, missä hän kaiken aikansa eli – kerran myönnetään kunniakkaampi sija sivistyshistoriassamme kuin vielä oikein arvataankaan.

Näytäntökausi oli tuloihin nähden jälleen huononlainen, vaikka Kyypron prinsessa ja Ida Aalbergin vierailu yhteen aikaan olivat saaneet toivomaan parempaa. Vajaus oli taas yli 8,000 markkaa. Kun sitä paitse 3-vuotiskausi, joksi kannatusta oli merkitty, oli loppuun kulunut, ryhdyttiin keväällä uutta kannatusta hankkimaan. – Lahjana on merkittävä 6,000 mk, jotka Bergbom-sisarusten täti, tohtorinrouva Sofie Sanmark (joka ennen oli lahjottanut 10,000 mk), antoi laitokselle sillä ehdolla että siitä hänelle hänen kuolemaansa saakka suoritettaisiin korot. – Sen ohella mainitsimme, että teatteriravintolan isäntä Kustaa Hagström, joka kuoli jo 1894, oli testamentannut teatterin stipendirahastoon 5,000 mk, mikä summa vasta tänä vuonna (1897) tuli sen haltuun.

Seurueesta oli jo syksyllä eronnut Konrad Tallroth. Tammikuulla liittyi teatteriin oppilaana nti *Maria Wahlstedt*, ja huhtikuulla nti *Lilli Högdahl*,³⁶ josta jälkimmäisestä ennen pitkää oli kehittyvä huomattava kyky, sekä *Pietari Alpo*,³⁷ joka kirjailijanakin palveli taidelaitosta.

Näytäntöjä annettiin 125 ja niissä: 15 kertaa *Kyypron prinsessa*; 12 Herra ylitirehtööri; 10 Rykmentin tytär, Don Carlos; 8 Orleansin neitsyt; 6 Kreivitär Kirkassilmä; 4 *Kullervo*, *Juho Vesainen*, *Mari*, *Koti*; 3 *Anna Liisa*, *Ruukin jaloissa*, *Regina von Emmeritz*, *Elinan surma*, *Kihlaus*, *Baabelin torni*, *Vasantasena*, *Setä Bräsig*, *Sievistelevät hupsut*, *George Dandin*, *Pimeyden valta*, *Talvinen tarina*. *Erotaan pois*, *Kuleksiva teatteriseura*, *John Gabriel Borkman*; 2 *Kumarrusmatka*, *Saimaan rannalla*, *Reviisori*, *Ultimo*, *Ei ole aikaa*; 1 *Sotavanhuksen joulu*, *Kuopion takana*, *Lääkäri vastoin tahtoansa*.

Näistä 33 kappaleesta oli 14 kotimaista ja 11 uutta (kotimaisia 5).

³⁶ *Lilli Högdahl*, (sittemmin ottanut nimen *Horsma*), s. 22/6 1880 Helsingissä, rakennusmestarin tytär, käynyt Helsingin suom. tyttökoulun. Mennyt naimisiin lakit. kand. Antti Tulenheimon kanssa 1909.

³⁷ *Pietari Alpo*, s 26/2 1878 Heinävedellä, maanviljelijän poika, ylioppilas 1896. Eronnut teatterista 1901, jonka jälkeen tehnyt ulkomaalaisen opintomatkan, toiminut maaseututeattereissa ja vsta 1907 ollut Tampereen teatterin johtaja.

XXVI

Kuudeskolmatta näytäntökausi, 1897-98.

Tänä kesänä kiertelivät näyttelijät maaseuduilla kahdessa eri joukossa.

Toiset antoivat näytäntöjä Jyväskylässä, Jämsänkoskella, Vääksyn kanavalla ja Toijalassa, kaikkiaan 8 (2/6-7/7), toiset – rvat Rautio, Leino ja Poppius, nti Tähtinen, hrt Leino, Ahlberg, Rautio ja Weckman – , Jalmari Finne johtajana 7 Savonlinnassa (27/6-11/7).

Bergbom-sisarukset olivat alkukesällä parannuksilla Nauheimissa. Sen jälkeen Emilie palasi kotia, mutta Kaarlo asettui johonkin kylpypaikkaan Rügenin saarella. Ei kummaltakaan ole tältä kesäkaudelta kirjeitä säilynyt. Syyskausi aloitettiin 29/8 Murtovuorokaudella ja muilla kansannäytännöillä; 15/9 annettiin ensimmäinen uusi kappale, B. Leinon suomentama, K. Niemannin 4-näytöksinen huvinäytelmä *Vanha Dessaulainen* (Wie die alten sungen). Menestyksestä ei kannata puhua; kappale oli kai liian saksalainen. Pääroolit olivat Leinolla (ruhtinas Leopold), rva Suoniolla (Anna Liisa) ja rva Kahilaisella (torikauppias Hanna). Se meni neljästi samoin kuin Olga Salon suomentama Ivan Turgeniewin 5-näytöksinen näytelmä *Natalia Petrovna* (28/9), joka kuitenkin aivan toisella tavalla kiinnitti katsojain mieltä. Nimiroolin esitti oivallisesti Katri Rautio, ja muutkin tärkeimmät osat olivat hyvissä käsissä: Leinon, Ahlbergin ja Olga Poppiuksen. Kolmas uutuus, Anni Levanderin kääntämä Meilhac'in ja Halévyn 1-näytöksinen huvinäytelmä *Esimerkin voima*, jonka näyttelivät hra ja rva Suonio, annettiin 8/10 esikappaleena yhdessä Shakespearen komedian kanssa Kuinka äkäpussi kesytetään.

Teatterin 25-vuotispäivä sattui 13/10 ja vietettiin sitä juhlallisesti. Itsestään ymmärrettävää on että Kaarlo ja Emilie Bergbom tulivat erikoisten kunnianosotusten esineeksi. Aamupäivällä kävi heidän luonaan Richard Faltin sekakuoron kanssa ja Ylioppilaskunnan laulajat maisteri A. Siegbergin johtamina laulutervehdyksillä, jota paitse teatterin johtokunta, seurueen jäsenet, Ruotsalaisen teatterin puolesta johtaja A. Arppe ja vielä lukuisat yksityiset kiittivät ja onnittelivat heitä kauniin elämäntyön johdosta. Aivan erikseen on mainittava ryhmä naisia, jotka paraikaa puuhasivat suuria arpajaisia hankkiakseen varoja uuden teatterirakennuksen sisustusta varten. Oli nimittäin niin että riemujuhlan tunnelmaa oli kohottamassa varma toivo, että ennen pitkää teatteri oli muuttava uuteen, sen arvoa ja merkitystä vastaavaan asuntoon. Emme ole tästä ennen puhuneet emmekä aio vieläkään kajota rakennusyrityksen historiaan, sillä se on parhaiten esitettävä yhdessä jaksossa; mutta tässä on kuitenkin ollut mainittava mitä tekeillä oli. No niin, arpajaistoimikunta toi Bergbom-sisaruksille juhlahajana "kauniin kukkaskorin, joka oli sommiteltu rakennuksen muotoon, missä kaksi uutteraa hämähäkkiä kutoi sisustuksia seinämiin".

Illalla komeasti liputettu teatteri – vanha Arkadia – täyttyi reunojaan myöten juhlapukuista yleisöä. Ohjelma oli sama kuin 25 vuotta ennen, paitse että Sotavanhuksen joulu oli jätetty pois ja sijaan pantu Paavo Cajanderin sepittämä juhlaruno, jonka B. Leino lausui. Se tuli Tuokon juhlanäytelmän (rva Poppius ja E. Falck) jälkeen toisena numerona; kolmas oli Pilven veikko (Olga Leino ja Pesonen) ja neljäs Z. Topeliuksen Saaristossa. Tavallisena teatteri-iltana ohjelma tuskin olisi kelvannut, mutta nyt se muistoiheen ihmeesti lämmitti ja innostutti yleisöä. Kun sitten ohjelman jälkeen esirippu uudestaan nousi, oli koko teatteriväki kokoontunut näyttämölle, ja siinä näyttelijöistä vanhin, Benjamin Leino, sydämellisesti kiitti "rakasta johtajaa", Kaarlo Bergbomia, menneestä ajasta ja ojensi hänelle kunnioituksen osotukseksi hopeisen laakeriseppeleen, johon oli kaiverrettu omistussanat: "*Kaarlo Bergbomille 18 13/X 72 – 18 13/X 97 Suomalaisen teatterin näyttelijöiltä.*" Sen jälkeen rva Katri Rautio antoi Emilie Bergbomille hopeisen lyyryn, joka oli samantapaisella kirjoituksella varustettu. Lopuksi Robert Kajanuksen orkesteri viritti Maamme-laulun, johon yleisö yhtyi.

Arkadiasta suuri osa yleisöä riensi Kaivohuoneelle, johon kansalaiset olivat kutsuneet Kaarlo ja Emilie Bergbomin sekä näyttelijäkunnan. Illallisen syötyä pidettiin puheita, joista mainittakoon

Jalmari Hahlin kutsutuille vieraille, B. F. Godenhjelmin vainajien muistoksi, ja Antti Jalavan Hedvig-Charlotte Raa-Winterhjelmin kunniaksi. Bergbom, joka niin harvoin esiintyi puhujana, tällä kertaa kumminkin julkilausui sydämelliset kiitoksensa kaikille, jotka olivat häntä itseään ja hänen sisartaan auttaneet heidän työssään ja harrastuksissaan. Herttaisin sanoin hän muistutti runoilijoista ja kirjailijoista, säveltaiteilijoista, arvostelijoista, johtokunnan jäsenenä toimineista ja vihdoin yleisöstä, rikkaista ja köyhistä, jotka olivat teatteria avustaneet, toiset kymmenillä tuhansilla, toiset pienellä, arvoltaan yhtä kalliilla rovolla. – Juhlaan saapui noin 60 sähkösanomaa koti- ja ulkomaalta, ja juuri nämä osottivat, että riemupäivä oli oikea kansallisjuhla, sillä monella paikkakunnalla olivat kansalaiset kokoontuneet iloitsemaan siitä kulttuurisaavutuksesta, jota 25-vuotinen kansallinen näyttämö tiesi.

Vielä on mainittava riemujuhlan pysyväksi muistoksi tarkotettu julkaisu, *Suomalainen Näyttämö 18 13/10 72 – 18 13/10 97* (196 sivua). Se sisältää viisi ennen julkaisematonta näytelmän katkelmaa – Z. Topelius: Sancta Maria, Minna Canth: Kauppaneuvos Toikka, Minna Canth: Agnes, Aleksis Kivi: Canzio, Gustaf von Numers: Elinan surma – J. H. Erkon runon "Suomalaisen teatterin sydän", Suomalaisen näyttämön ohjelmiston, se on K. Bergbomin laatiman luettelon kuluneena 25 vuotena näytellyistä kappaleista, johon liittyi tietoja ensimmäisistä esiintyjistä y.m.s., sekä useita kymmeniä seurueen jäsenten muotokuvia. – Tähän otamme Erkon kauniin runon:

Mehu elämästä puserrettiin,
Näyttöpermannolle supistettiin.
Siinä kiehui, kuohui se ja jyski,
Että lattiat ja seinät ryski.
Siinä perhe, yhteiskunta eli,
Valtio ja kirkko toimiskeli,
Siinä nähtiin päiviä ja öitä,
Tehtiin sodan- sekä rauhantöitä,
Elettiin tai kuoltiin kunnialla,
Hallittiin tai oltiin vallan alla.
Siinä soitti, siinä lauloi kööri;
Joukon johti jalo tirehtööri.

Mut ken vienosti, kuin hyvä henki,
Teki mieluiseksi vastuksenki?
Kenen hymy joukon kesken hiipi,
Että tuskin kuului kaino siipi?
Kuka joukost' etsi yksinäiset,
Eksyneet tai surren itkeväiset?
Ken se heille lohdutusta antoi,
Pulmapäivin kuka avun kantoi?
Kuka, sekamelskan, hämmennyksen
Uhatessa laittoi järjestyksen?
Ken se riidan, eripurantiesi
Lauhdutella paremmin kuin miesi?
Sitte, työn ja sovun vallitessa,
Ken loi mielihyvän jokaisessa,
Että into lensi ihanteihin,
Taidetekoihin ja sankareihin?

Moinen, näkymätön maailmalle,
Käsi, joka joutuu kaikkialle,

Silmä, joka unhotetut kaivaa,
Sydän, jota toisen tuskat vaivaa,
Nainen onpi, rikassielu nainen,
Kaikki kerkiävä, huomaavainen.
Emilie Bergbom, lämmin mieli,
Hienosydän, hellä käskykieli,
Aina nuori, hilpeäkin aina,
Niinkuin aalto suvisunnuntaina,
Sydän teatterin suomalaisen,
Kunnia ja kiitos Suomen naisen.

Jo ennen juhlaa oli osa seuruetta tehnyt turneen *Mikkeliin ja Kuopioon* ja kummassakin paikassa antanut kolme näytäntöä (5/10-10/10); juhlan jälkeen taas näyteltiin yhtenä iltana *Tampereella* (17/10). Kiertomatkan ohjelmisto oli Kreivitär Kirkassilrnä, Tuulispää ja Irene Mendelinin suomentama Grillparzerin 5-näytöksinen murhenäytelmä *Sappho*, joista viimeainittu Helsingissä esitettiin ensi kerran 20/10. Nimiroolissa esiintyi nti Rängman, Salo oli Phaon, Olga Salo Melitta, E. Falck Rhamnes. Suurempaa menestystä tämä hieno ja kaunis neron tragedia ei saanut; se meni vain kolmena iltana. – Sitten tuli huomattava uusinto, Kuningas Lear (29/10), ja voitiin se antaa 8 kertaa. Esitys olikin oivallinen, sillä pääroolit olivat entisissä käsissä: Leino – Lear, Lindfors – narri, Katri Rautio – Cordelia j.n.e.

Marraskuun 6 p. näyttelijät olivat toimeenpanneet arpajaiset eläkelaitoksen hyväksi. Iltaman ohjelma esitettiin 14/11 näyttämölläkin, ja merkitsemme siitä *Ahtolassa* kuvaelman ohella 2-osaisen melodraaman *Coelestinus*, joka oli sommiteltu böhmiläisen legendan mukaan ja Axel Törnuddin säveltämä. – Varsinainen uusi ohjelma tuli 17/11, nimittäin kaksi Martti Wuoren kirjoittamaa uutta kappaletta: 3-näytöksinen huvinäytelmä *Savon sydämessä* ja 1-näytöksinen pilajuttu *Korkea oikeus istuu*.³⁸ Kummassakin ilmenevä tuore kansanomaisen henki ja luonteva vuoropuhelu teki, että näytelmät vastaanotettiin sangen suosiollisesti. Ennen vuoden loppua ne esitettiin kuutena iltana. – Syyskauden merkillisin lisä ohjelmistoon oli 1/12 ensi kerran ja kaikkiaan 6 kertaa näytelty Shakespearen *Kuningas Rikhard III*. Suurenmoinen yritys kysyi teatterin kaikkia voimia, mutta Bergbom johti nytkin joukkonsa voittoon. Nimirooli oli uskottu Lindforsille, joka, pääasiassa käyttäen sisällisiä keinoja, kohosi melkoisen korkealle ja yleensä kykeni ylläpitämään illusionia. Heikonlainen hän kuitenkin oli loppukohtauksessa, mutta silti on hänen ansiokseen luettava, että kappale voitiin kunnialla esittää. Muista mainittakoon Leino Buckinhamin ja Ahlberg Clarenden herttuana, rva Suonio Elisabethina; nti Rängman Margaretana ja rva Rautio Annana. Yhteisnäytteleminen ja näyttämöllepano olivat tavan mukaan huolellisia ja yhtyivät eheäksi vaikutukseksi.

---

³⁸ Tekijäpalkkiona suoritettiin kappaleista yhteensä 600 mk.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.